

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Kůň ve staročínské civilizaci

Horse in Early China Civilization

Praha 2019

Ing. Marie Perlíková

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Bakalářská práce

Ing. Marie Perlíková

Kůň ve staročínské civilizaci

Horse in Early China Civilization

Praha 2019

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Maršálek, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, s použitím citovaných pramenů a literatury. Tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7. 5. 2019

Ing. Marie Perlíková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala především vedoucímu bakalářské práce, panu Mgr. Jakubovi Maršálkovi, Ph. D. za cenné rady a připomínky a své rodině za dlouhodobou podporu a trpělivost.

Anotace

Cílem této bakalářské práce je zdokumentovat výskyt koně, jeho domestikaci a role v jednotlivých etapách čínského starověku, zaměřit se především na změny a vývoj jeho užívání, ke kterým v těchto obdobích docházelo. Bakalářská práce je rozdělena na části dle jednotlivých historických období. Na začátku kapitol je uveden stručný popis politické a společenské situace konkrétního období. Poté je uvedeno využití koně v této době dle jednotlivých funkcí. V průběhu práce si zmíníme některé archeologické nálezy v nichž jsou koně, jejich postroje a vozy považovány za podstatné kulturní či historické pozůstatky. Uvedeme si vybrané písemné záznamy, v nichž můžeme zmínky o koních sledovat již od prvních čínských textů. V samostatné kapitole jsou shrnuty hlavní duchovní představy spojené s rolí koně, které vysvětlují některá koňská božstva. V Appendixu I jsou uvedena vybraná důležitá naleziště, kde byl kůň ve své funkci doložen. Appendix II je věnován nejznámějšímu čínskému fyziognomovi koní Bolemu. V práci je čerpáno především ze sekundárních pramenů psaných v západních jazycích a primárních čínských starodávných textů.

Klíčová slova: kůň, vůz, Čína, jízda, kavalérie, válečnictví, archeologie, naleziště, Wuling, Bole, domestikace, obřady, pohřby

Annotation

The aim of this thesis is to document the occurrence of a horse, its domestication and its role in particular stages of Chinese antiquity, focusing especially on the changes and development of its use during these periods. The thesis is divided into sections based on the different historical periods. A brief description of the political and social situation of a specific period is provided at the beginning of each chapter. The uses of horses in this period follows and is divided by its particular functions. We will mention some of the archaeological findings of the pre-imperial era throughout the thesis, where the horse, its harnesses and chariots have been an essential part of cultural or historical relics. We will point out some of the written texts in which we can trace mentioning of the horse from early Chinese texts. Appendix I summarizes the main spiritual ideas associated with the role of horses and explains some equine deities. Appendix II describes selected important sites, where horses were documented. The final chapter is devoted to the most famous Chinese horse physiognomist Bole. The thesis is primarily based on secondary sources written in Western languages and primary ancient Chinese texts.

Key words: horse, cart, China, horse riding, cavalry, warfare, archaeology, sites, Wuling, Bole, domestication, rites, burials

Obsah

1. ÚVOD	7
2. PROBLEMATIKA PŘÍCHODU KONĚ DO ČÍNY	9
2.1 Doklady o přítomnosti divokých koní v Číně před 2. tisíciletím př. n. l.	9
2.1.1 Banpo a další naleziště z období neolitu	10
2.2 Domestikace koně ve stepích ve 2. tisíciletí a jeho průnik do Číny	11
2.2.1 Život ve stepi.....	11
2.2.2 Objevení se domestikovaného koně na severo-západě Číny	15
3. FUNKCE A VÝZNAM KONĚ V POZDNĚ SHANGSKÉM OBDOBÍ (商朝, 1250/1200—1046 PŘ. N. L.)	17
3.1 Úvod do období dynastie Shang	17
3.2 Objevení se koně v centrální Číně a jeho funkce v shangském období	19
3.2.1 Otázka styků se západem v souvislosti s možným převzetím koně	19
3.2.2 Funkce prestižní doložená v hrobkách	23
3.2.3 Funkce bojová.....	24
3.2.4 Funkce lovecká	28
3.2.5 Funkce rituální	29
4. VÝZNAMU KONĚ VE VÁLEČNICTVÍ A ARISTOKRATICKÉM RITUÁLU DOBY ZÁPADNÍ ZHOU (西周, 1045—771 PŘ. N. L.)	31
4.1 Úvod do období dynastie Západní Zhou	31
4.2 Význam koně ve válečnictví a jeho doklady v nápisech na bronzových nádobách	33
4.3 Chov koní v době Západní Zhou	35
4.4 Význam koně doložený v pohřebních zvycích	36
5. VÝZNAM KONĚ VE VÁLEČNICTVÍ A ARISTOKRATICKÉM RITUÁLU DOBY CHŮN QIŮ (春秋, 770—481 PŘ. N. L.)	39
5.1 Úvod do období Dynastie Východní Zhou	39
5.2 Historický přehled doby Letopisů	40
5.2.1 Význam koně ve válečnictví.....	41
5.2.2 Význam koně v aristokratickém rituálu	42
5.2.3 Význam koně doložený v pohřebních zvycích	44
6. POČÁTKY JÍZDY V DOBĚ VÁLČÍČÍCH STÁTŮ	46

6.1	Historický úvod do období Válčících států 戰國時代 (481—221 př. n. l.)	46
6.2	Doklady pro jízdu na koni v kulturách severního pásu před dobou válčících států	47
6.2.1	Severní kočovníci	47
6.2.2	Naleziště Nanshan'gen 南山根	49
6.3	Objevení se jízdy v době Válčících států a její doklady v kulturách severního pásu	50
6.3.1	První přímý kontakt	51
6.3.2	Vojenské reformy krále Wulinga z Zhao	51
7.	MOŽNÉ IDEOLOGICKÉ MOTIVACE, SPOJENÉ SE ZMĚNĚNOU ROLÍ KONĚ V DUCHOVNÍCH PŘEDSTAVÁCH	54
7.1	Shangské představy	55
7.2	Zhouské obřady	55
7.3	Obřady z období Válčících států	57
8.	APPENDIX I – ARCHEOLOGICKÉ PŘÍKLADY NALEZIŠŤ S POZŮSTATKY KONÍ A VOZŮ	59
8.1	Naleziště z pozdně Shangského období	59
8.1.1	Xībēi gāng 西北岡, Hebei	59
8.1.2	Naleziště Guojiazhuang 郭家莊,	60
8.2	Naleziště z období Západní Zhou	61
8.2.1	Naleziště Fēng xī 豐西, Zhangjiapo 張家坡, Shaanxi	61
8.2.2	Naleziště Fángshān 房山, Liulihe 琉璃河, Beijing	62
8.2.3	Naleziště Xincun 辛村, Henan	64
8.3	Naleziště z období Východní Zhou	64
8.3.1	Naleziště Xinzheng 新鄭, Henan	64
8.3.2	Naleziště Heyatou 河崖頭, Shandong	65
8.3.3	Naleziště Suizhou 隨州, Hubei – hrobka markýze Yi ze státu Zeng	66
8.3.4	Naleziště Bianjiazhuang 邊家莊, Shaanxi	67
8.3.5	Luoyang 琉璃閣, Henan	67
9.	APPENDIX II — VÝZNAMNÉ POSTAVY	69
9.1	Bole	69
10.	ZÁVĚR	70
11.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	72
	Prameny:	72
	Literatura	73

1. ÚVOD

Příběh domestikace koně a jeho použití hraje významnou roli v dějinách civilizace starověké Číny. Tradiční čínská literatura společně s uměním ukazují na vliv tohoto zvířete na čínskou kulturu stejně jako početné archeologické nálezy, které byly učiněny od doby čínské kulturní revoluce. Ve stepích severní Číny, Mongolska a centrální Asie došlo velmi brzy ke sdružení lidí a koní a to do takové míry, že se lidé stali na koních silně závislími a stepní kulturu tudíž můžeme označit podle Olsena (1988: 152) za kulturu koňskou.

Role koně ve staré Číně je předmětem bádání vědců v akademických kruzích na západě, v Číně i v Japonsku. Bylo napsáno mnoho studií, které se věnují roli koní v rituálech doby dynastie Shang a Zhou, pozdějšímu užití koňských figurín¹ za doby pozdních Válčících států a nebeským koním, kteří se objevují za vlády dynastie Han.

Tato bakalářská práce se věnuje několika tématům týkajících se původu, domestikaci koně, jeho dovozu ze vzdálenějších oblastí, chovu koní, jejich využití v zapřažení ve voze a následně i jejich osedlání a využití k jízdě.

V první části se pokusím zde shrnout stávající názory vědců na původ koní v Číně, přičemž začneme i pohledem na spor odborníků ohledně výskytu domestikovaného koně v holocéním období, byť jak se ukazuje, tak nálezy na některých lokalitách, viz např. Banpo, ukazují spíše na přítomnost divokého koně. Není však vyloučené, že byl kůň do Číny uveden v 2. tisíciletí př. n. l. už jako domestikovaný.

Dalším zajímavým milníkem je zapřažení koně do vozu a doklady pro jeho takovéto využití v textech z jednotlivých období. Na základě starověkých písemných pramenů a hrobních nálezů si ukážeme, že od dávných dob byl kůň využíván na tahání vozů dopravujících válečníky a válečných vozů, ze kterých se pravděpodobně bojovníci přímo účastnili boje. Velkým historickým otazníkem je umění samotné jízdy, proto se budeme zabývat tématem, kdy se jízda na území Číny objevila a za jakých podmínek. Pokusíme se osvětlit, zda byl kůň dříve využit k jízdě nebo zapřažen k tažení vozu. Zmíníme si nový způsob boje z hřbetu koně, který se objevil s nasazením kavalérie, které se šířilo Asií, až dosáhlo hranic Číny. Tímto způsobem „barbaři“ na severní hranici země začali velmi nebezpečně ohrožovat čínské území. K vedení

¹ Více viz I-tien Hsing (2017: 66).

vyvážené války však bylo nutné, aby čínští vládci přetvořili část armády na obrněnou jízdu, k čemuž si museli zajistit přísun koní. Podíváme se tedy i na otázku, zda si koně chovali, nebo zda si je zajišťovali z oblastí, kde jich byl dostatek. Budeme se věnovat tématu navázování obchodních a politických styků okolními státy v Centrální Asii i se státy Blízkého východu za účelem zajištění koní.

Dále si vysvětlíme si jednotlivé funkce koní, jak byli v různých historických obdobích rozdělováni dle funkcí či vzhledu. Nezapomeneme zmínit také jejich používání coby tributy či dary mezi jednotlivými králi. K jednotlivým kapitolám si uvedeme některé dostupné písemné doklady, které se věnují koním jako darům v rámci místní elity a byly objeveny v pohřebních nálezech.

V jednotlivých kapitolách vyzdvihneme některá ceremoniální obětování, které je velmi významné z pohledu archeologických vykopávek. Zároveň si vysvětlíme některé obřady a božstva, kterým bylo obětováno, případně se kterými jsou koně spojováni. Na závěr práci si v Appendixech v uvedeme vybraná archeologická naleziště s důležitými nálezy koní a vozů a zmíníme také významnou osobu Boleho, který ve své době sehrál důležitou roli v rámci fyziognomie koní.

V práci jsou použity tradiční znaky čínského jazyka.

2. PROBLEMATIKA PŘÍCHODU KONĚ DO ČÍNY

2.1 Doklady o přítomnosti divokých koní v Číně před 2. tisíciletím př. n. l.

Abychom pochopili jak došlo k domestikaci koně v pozdějších obdobích, musíme si krátce osvětlit poznatky, které máme o výskytu koně na území Číny v období pleistocénu. Jak uvádí Li Liu (2012: 112), na 33 nalezištích z období pleistocénu doloženo celkem 7 druhů koní (*Equus*), z nichž je pouze jeden zastoupen i v současnosti. Jedná se *Equus przewalskii*² z pozdního pleistocénu, žijící na území Mandžuska, severozápadu a severu Číny. Mezi další známé druhy patří například *Equus caballus* z období holocénu, z Mandžuska a severní Číny a *Equus sanmeniensis* z raného a středního pleistocénu, ze severozápadu a severu Číny. Právě pozůstatky posledně jmenovaného *Equus sanmeniensis* byly nalezeny v lokalitě Zhoukoudian³ 周口店, v jeskyních nedaleko Pekingu. Ve starších vrstvách zde byly nalezeny ostatky pekingského člověka 北京人 (*Homo erectus pekinensis*) a společně s nimi byly odkryty i nálezy pozůstatků koní, které patřily právě vysokému koni rodu *Equus sanmeniensis*. Tento objev, jak poukazuje Andersson (1934: 121), vedl vědce k závěru, že koně byli původem z čínského území. To by znamenalo, že nebyli do centrální Asie dovezeni, jak se dosud uvažovalo, a dokonce možná byli vyváženi do okolních oblastí. Tuto hypotézu se snažil podpořit Erkes (1940—42: 28) tvrzením, že ve východo Altajských jazycích, jako je korejština či mongolština, se označení pro koně vyvinulo z čínského slova kůň *ma* 馬. Tyto odborné názory jsou však již poněkud starší, přičemž piktograf lze jen problematicky považovat za důkaz. Navíc v období mezi starší dobou kamennou a 4. tisíciletím existuje časové období, ve které nemáme vývoj koní nijak zdokumentován, či podložen. Yetts (1934: 237) zvažuje, že tehdy muselo dojít ke smíšení *Equus sanmeniensis* s nějakým neznámým druhem koně, které dalo za vznik poníkovi s velkou hlavou, vzprámenou hřívou a hustou zimní srstí, tak, jak je někdy zobrazován na pozdějších shangských věštebných kostech.

Podle Levine (2003) mohlo k domestikaci dojít již v 5. tisíciletí př. n. l. na území centrální Asie, nicméně většina archeologů a historiků jako např. Linduff (2003), Meir (2003), či Yuan a

² Kůň převalský *Equus przewalskii*, také známý jako Tarpan, Asijský divoký kůň, byl popsán a pojmenován až roku 1881 vědcem L. S. Poliakovem a byl pojmenován po ruském badateli Nikolaii Przhevalskym. Koně rodu převalského byly téměř vyhubeni, koncem 50. let jich na světě bylo pouze 12 ks, z nichž se povedlo také díky spolupráci ZOO Praha toto plemeno obnovit a vypustit několik zvířat zpět do volné přírody Mongolska.

³ Lokalita Zhoukoudian se nachází na okraji dnešního Pekingu. Je velmi důležitým nalezištěm, jelikož zde byly odkryty pozůstatky mnoha savců z období středních čtvrtohor a také pozůstatky člověka *Homo erectus*, označeného za Pekingského člověka neboli *Homo erectus pekinensis*.

Flad (2006) se domnívají, že do Číny kůň byl přiveden z regionu stepí až na konci 2. tisíciletí př. n. l. Olsen (1988: 162) zároveň uvádí, že na základě nálezů je velmi složité určit, zda se jedná o ostatky koně divokého, chyceného či domestikovaného, pokud ovšem nebyly ostatky nalezeny s artefakty, které jsou výlučně spojovány s domestikací.

Jak je z výše uvedeného patrné, původ domestikovaného koně je bodem zájmu mnoha badatelů již několik desetiletí, bohužel však jejich závěry se dosti rozcházejí.

Níže si uvedeme několik významných nalezišť, která spadají do nejstarších období nálezů koňských ostatků.

2.1.1 Banpo a další naleziště z období neolitu

Mezi nejstarší z dosud objevených neolitických nalezišť dokládajících přítomnost koní v Číně patří osada Banpo 半坡, která se nachází v údolí řeky Wei 渭河 v severní Číně nedaleko současného Xi'anu 西安. Toto naleziště je datováno mezi roky 4700—3600 př. n. l. a náleží kultuře Yangshao⁴ 仰韶文化. Ostatky koně, nalezené roku 2010 n.l. u osady Banpo, byly vědci označeny za mongolského divokého koně (*Equus przewalskii*). Bohužel není možné určit, zda kůň v této době již byl domestikovaným, či zda pouze sloužil jako zdroj potravy jako lovený divoký druh.⁵ K dalším nalezištím koní z období neolitu patří například Hongshanhou⁶ 紅山後 v údolí řeky Liaohe 遼河 na území bývalého Mandžuska, či lokalita longshanské kultury⁷ 龍山文化 v provincii Shandong 山東省 nazvaná Chengziya⁸ 城子崖. Dalším nalezištěm koňských ostatků je lokalita Miaodigou 庙底沟, v níž byly nalezeny nasekané a opálené kosti koní, z čehož by dle Li Liu (2012: 112) mohlo vyplývat, že se jednalo o koně lovené za účelem obživy. Je nutné zdůraznit fakt, že nálezy koní nejsou na neolitických lokalitách v Číně příliš běžné. O to více jsou nálezy koní z výše uvedených lokalit cenné.

⁴ Kultura Yangshao 仰韶文化 patří mezi neolitické kultury z období 5—3 tisíciletí př. n. l., rozšířené podél Žluté řeky a jedním z jejích hlavních lokalit byla právě zmiňovaná osada Banpo. Název Yangshao byl zvolen dle prvního odhaleného naleziště této kultury.

⁵ Olsen (1988: 162—163).

⁶ Kultura Hongshanhou 紅山後 je datována do období 3000—2500 př. n. l., její naleziště se rozprostírají od Vnitřního Mongolska až po provincii Liaoning 遼寧省. Její datování je převzato ze Shaughnessy (1999: 48).

⁷ Longshanské kultury se rozkládaly na středním a dolním toku Žluté řeky v období mezi 3000—2000 př. n. l.

⁸ Naleziště v Chengziya 城子崖 patří mezi první, které dokládají kulturu Longshan a je považováno za zásadní pro pochopení počátků čínské civilizace. Je datováno do období 3.tis. př. n. l.

2.2 Domestikace koně ve stepích ve 2. tisíciletí a jeho průnik do Číny

V jižní části Číny zatím nebyly objeveny dostatečné důkazy o tom, že zde v době neolitu žili koně. Tato možnost je však spíše rozporována a vědci se obecně shodují na tom, že k prvnímu ovládnutí koně došlo na území asijské stepi. Vzhledem k živelnosti divokého koně bylo jeho chycení, ochočení a následná domestikace jedním z pozoruhodných úspěchů tehdejšího člověka.

V následující části se tedy pokusíme popsat současné poznatky o počátcích domestikace koně v širší oblasti euroasijských stepí a o jeho dalším šíření na území Číny ve 2. tis. př. n. l.

2.2.1 Život ve stepi

Mnoho živočišných druhů bylo úspěšně domestikováno postupnou symbiózou s lidstvem. Mezi nejstarší uváděné patří pes, jehož lidský odchov v jižní Číně je datován do doby kolem roku 14 000 př. n. l. Další savci jako prasata, kozy a možná i ovce byli domestikováni cca v 9. tisíciletí př. n. l.⁹

Nejstarší doklady možné domestikace koně se dle Anthonyho (2007: 200—201) objevují až v době okolo 3800 př. n. l. na území černomořsko-kaspické stepi. Tedy poměrně dlouho poté, co byla v jiných částech světa domestikována ostatní domácí zvířata. Velmi pravděpodobně nebylo zatím důvodem k domestikaci koně jeho využití k jízdě, ale spíše sloužil jako zdroj masa v zimních obdobích. Konec totiž na rozdíl od ovcí a krav jsou schopni nalézt trávu i pod zamrzlým sněhem a mohou tudíž přežít i ve výrazně horších povětrnostních podmínkách. Také na rozdíl od skotu nepotřebují pít ani vodu. A právě příchod studených zim v období mezi roky 4200—3800 př. n. l. zřejmě donutil lidi domestikovat koně. Pastevci navíc nemuseli vyvíjet novou techniku pro ovládání koňského stáda, protože koňská stáda se chovají stejně jako kravská – následují svého vedoucího hřebce. Z genetického pohledu byla linie domestikovaného koně již velmi upravena a je tedy těžko sledovatelná. Vzhledem ke složitosti DNA je však jisté, že do domestikovaných stád byly v různých časových obdobích přidávány divoké klisny. Na rozdíl o klisen nebyli dle rozboru Anthonyho (2007: 196) divocí hřebci zřejmě do stád přidáváni vůbec.

Archeologické nálezy nasvědčují, že od roku 2500 př. n. l. došlo pravděpodobně k cílenému chovu koní a rozdělení jejich chovu pro jednotlivé užitkové funkce. Je však nutné si uvědomit,

⁹ Wan (2013: 12).

že odlišení jednotlivých funkcí koně, tedy jeho domestikace či použití jako zdroje potravy, je pro nás z dnešních nálezů zatím jen velmi obtížné. Zda byl kůň používán i k jízdě, nám dosud nálezy neodhalily. Jízda by totiž zřejmě zanechala stopy na koňských kostech. Jezdec by také měl mít udidlo určené pro řízení koně a to by s nejvyšší pravděpodobností zanechalo škody na zubech. Na druhou stranu u nákladního koně by takovéto stopy nemusely být patrné vůbec.

Odpovědi na otázky by nám mohlo poskytnout naleziště v Dereivce na území dnešní Ukrajiny (předpokládané období 4500—3500 př. n. l.), které je velkým nalezištěm ostatků koní. Ani v tomto případě se odborníci dlouho nedokázali shodnout, zda se jedná o pozůstatky domestikovaných koní, či pouze tzv. potravního odpadu. Jak uvádí Anthony (2007: 213—215), byly zde odkryty tři archeologické vrstvy z různých období. Velkou senzací bylo nalezení kovového udidla. Bohužel díky dalším rozborům bylo prokázáno, že nálezy koní nejsou z období 4500—3500 př. n. l., jak bylo původně uvažováno, ale že došlo k promíchání vrstev a pozůstatky pocházejí až ze skytského období, tedy z období mezi roky 800 a 200 př. n. l.

Pro poznání počátků jízdy na koni jsou zajímavé lokality Botai a Tersek, na území severního Kazachstánu, kde již v období 3700—3000 př. n. l. zřejmě existovali specializovaní lovci na koních, kteří lovali divoké koně. V Botai bylo dle Anthonyho (2007: 217—218) odkryto přes 150 jam s více než 300 000 zvířecích kostí, z nichž více než 99,9 % bylo koňských. V rámci uvedeného naleziště bylo nalezeno pět zubů (od tří různých koní), které byly viditelně obroušené. Takto poškozené zuby se objevily na různých místech napříč osídlením. Anthony (2007:193—224) tedy provedl pokus s použitím udidla na současných koních a prakticky prokázal, že na dané lokalitě byly někteří koně osedláni s použitím udidel. Podobné nálezy byly objeveny i v lokalitě Tersek. Anthony tedy považuje uvedená zjištění za důkaz, že lidé žijící na území Botai a Tersek byli lovci koní, kteří lovali z koňského hřbetu. Do tohoto období také Anthony (2007: 196) datuje začátek používání udidla, což je podle něho zásadním krokem v domestikaci koně. Marsha Levine (1999:11) však teorii o použití udidel odmítla a poukázala na fakt, že zuby mohly být obroušeny vázejmně o jiné zuby. Přiklání se tedy k hypotéze, že pozůstatky koní náležely loveným divokým koním, nikoliv koním domestikovaným.

Na botaiském nalezišti je ještě jedna zvláštnost. Na základě rozboru zeminy bylo prokázáno, že koňské pozůstatky byly zakopány společně s rozpadajícím se trusem, který by nasvědčoval ustájení koní ve stáji či v ohradě. Pokud tomu tak skutečně bylo, nález by nasvědčoval spíše ve

prospěch Anthonyho (2007: 219) názoru, že se jedná o důkazy prvního osídlení, které by prokazatelně vykazovalo známky domestikace koní.

Osvojení si jízdy na koních by také vysvětlilo hospodářské a kulturní změny, které v regionu Botai-Tersek v této době nastaly. Před rokem 3700 př. n. l. zde žily v menších osadách jen malé skupinky obyvatel, které se živily lovem zvěře. V období mezi 3700—3500 př. n. l. se lidé začali věnovat nahánění stád a vytvářeli větší sídliště. Právě z tohoto období pocházejí zvířecí kosti již v řádech stovek až tisíců. Vědci také prokázali, že tito lovci dokázali nahnat a polapit celé stádo koní. Živé kusy poté dovedli a případné koňské zdechliny dopravili do společného sídliště. Pro tyto změny zatím není jiné vysvětlení, než že tehdejší obyvatelé již museli ovládat jízdu na koni. Z těchto důvodů je považováno naleziště Botai-Tersek za důkaz osvojení jízdy a ohlávkování koně v severním Kazachstánu a to již v období 3700—3500 př. n. l.¹⁰

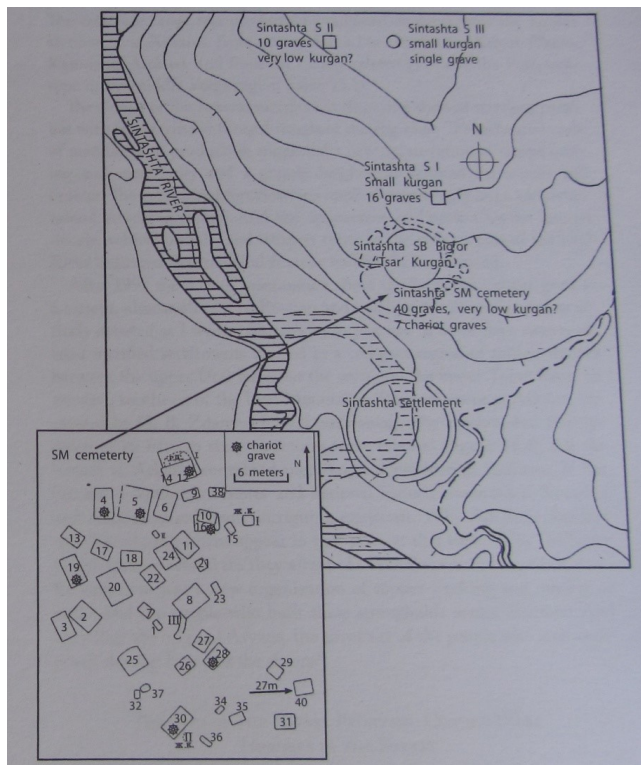
Skutečnost, že na lokalitě Botai-Tersek nebyly nalezeny kosti skotu a ovcí, poukazuje na to, že tito jezdci byli pouze konští lovci. Velmi pravděpodobně se jízdě na koni naučili od svých západních sousedů, kteří toto umění využívali již asi tisíc let, a to zejména pro účely nahánění skotu a koňských stád. Vše tedy nasvědčuje tomu, že se jízda rozšířila ze západnější černomořsko-kaspické stepi, ale jak uvádí Anthony (2007, 221—222) přesnější datování jejich počátků je nejisté.

Další otázkou, související s využíváním koní v širší oblasti stepí, je počátek použití koní k tažení vozů a to především v boji. Válečné vozy jsou klíčovým tématem ve vztahu k Číně, kde se nejstarší doklady výskytu domestikovaných koní pojí právě s touto funkcí. Pojdme společně nahlédnout do vývoje historie vozu, abychom viděli jeho provázanost s již domestikovaným koněm.

Od koně určeného k produkci masa po vytvoření vozu je dlouhá cesta, která dle Drewse (2004: 24) vedla od naložení nákladu na hřbet zvířat, přičemž zvířata sama zřejmě ještě navíc sloužila jako zdroj masa, k vynálezu tažných nákladních saní tažených cca. v období 3500 př. n. l., přes vývoj vozu v neolitické Evropě a na Blízkém Východě, až po zapřažení skotu či koní do vozu.

¹⁰ Anthony (2007: 220).

Velkým přínosem v poznání historie vozu bylo objevení naleziště v Sintashtě, sídlišti a pohřebišti na východ od Uralu. V okolí této osady byly na pěti pohřebištích (viz Obrázek č. 1) nalezeny pozůstatky vozů, které jsou, jak uvádí Anthony (2007: 371—375) dle radiokarbonového rozboru dosud nejstaršími nalezenými válečnými vozy taženými koňmi na světě. Stáří naleziště bylo radiokarbonovou metodou určeno různě pro jednotlivé jámy mezi roky 2800—1600 př. n. l. V hrobech zde byli objeveni koně a to dokonce v počtu až osmi kusů najednou. Například v hrobce č. 5 byly vozy s paprskovými koly, bronzovými sekerami, dýkami a dalšími zbraněmi. Zajímavostí těchto hrobů je, že zde byly nalezeny zbraně, vozy a zvířecí oběti, ale žádné královské koruny či šperky. Nad Sintashtou zůstává plno otázek, mezi které patří například: proč měla osada tak silné opevnění, proti komu se bránili a kdo vyráběl vozy. Na tyto dotazy zatím vědci nenalezli odpovědi.¹¹

Obrázek č. 1: okolí osady Sintashta s přilehlými pohřebišti a detail jednoho z pohřebišť. Zdroj Anthony (2007: 373).

Z uralských stepí je dosud známo celkem více než 20 osad¹² sintashtského typu z období 2100—1800 př. n. l. Jejich opevnění sestávající ze silných zdí a věží vypovídá, že místní populace měly nebezpečné nepřátele. Z nálezů na těchto lokalitách je také patrné, že jízdu na koni již museli tamní obyvatelé po nějakou dobu ovládat. Možná právě umění jízdy a umístění sintashtských osad na východě malé černomořsko-kaspické stepi v období mezi 2100—2000 př. n. l. místním populacím zajistilo přísun bronzu a umožnilo převzetí pohřebních rituálů s obětinami, stejně jako válečné výzbroje z vyspělejších civilizací v centrální Asii. Mezi nejdůležitější vynálezy právě diskutovaných kultur jistě patří vytvoření lehkého dvoukolového vojenského vozu, který byl, na rozdíl od svých předchůdců, sestaven pro rychlou jízdu. Anthony (2007: 397—405) prokázal, že první vozy, které byly vytvořeny ve stepi na Blízkém Východě před rokem 1800 př. n. l. byly pouze

¹¹ Anthony (2007: 371—375).

¹² Anthony (2007: 390—397).

kárky, či povozy, a mohly být tažené pouze osly, nikoliv koňmi. Pozdější čtyřkolový vůz mohl být vzhledem ke své váze tažen pouze skotem. Dosud prvními vozy prokazatelně propojenými s koňmi jsou tedy právě z naleziště v Sintashtě.

Zajímavé je také zmínit, že první artefakty zobrazující postavy koní či koňské hlavy, se objevují ve stepi již v období 4000 př. n. l., Drews (2004:26—28) ve svém výzkumu dokládá, že první skutečně zobrazující důkazy o jízdě na koňském hřbetu pocházejí z Blízkého Východu z doby cca 2030 př. n. l.¹³ To by však znamenalo, že kůň byl zapřažen do vozu zhruba ve stejné době, jako byl využit k jízdě.¹⁴

Po tomto stručném shrnutí současného stavu poznání domestikace koně a jeho využití k záprahu ve stepích Euasie můžeme obrátit pozornost na rozšíření koně na území Číny.

2.2.2 Objevení se domestikovaného koně na severo-západě Číny

Ve 2. tisíciletí př. n. l. bylo v oblasti severozápadní Číny, tedy na území dnešních provincií Gansu 甘肅 a Qinghai 青海, vyprahlejší prostředí než v regionech dolního toku Žluté řeky 黃河, či řeky Wei. Dle Di Cosma (1999: 886—887) to vedlo zřejmě k rychlejšímu šíření chovu zvířete, a to zejména skotu, ovcí a koní, na rozdíl od východu, kde převládalo obilnářství. Neznamená to však, že lov, rybaření a obdělávání půdy byly jako způsob obživy zcela vypuštěny. Ani domestikace zvířat již nebyla nic nového, ale bylo zapotřebí zajistit správné hospodaření s narůstajícími stády.

V západní části severozápadního území Číny, tedy v Hexiském koridoru 河西走廊, se kolem roku 2000 př. n. l. z místní pozdněneolitické kultury Machang 馬廠 vyvinula kultura Siba 四 壩 (cca 2000—1500 př. n. l.). Tato kultura bohužel není tak dobře zdokumentována, jako zčásti současná východnější kultura Qijia 齊家 (k té viz níže). Z archeologických výzkumů je však patrné, že kromě dalších druhů zvířat, právě v této kultuře byly poprvé na území Číny objeveny pozůstatky domestikovaných koní.¹⁵

Mezi další důležité kultury spojené s domestikací koní patří podle Bagleyho (1999: 139—141) právě bronzová kultura Qíjiā, definovaná J. G. Anderssonem roku 1923 na základě

¹³ Viz také Owen (1991).

¹⁴ Wan (2013:21).

¹⁵ Li Shuicheng (1993: 117).

archeologického výzkumu v Qíjiāpíng 齊家坪 na území dnešní provincie Gansu. Tato kultura byla v okolí horního toku Žluté řeky v regionech Gansu a východní Qinghai a je podle názorů C. Devaine Francfort (1995: 340—348) i N. Di Cosma (2002: 46—49) považována za pokračování neolitických kultur, které se rozvinuly na území dnešních provincií Ningxia 寧夏 a Gansu. Kultura Qijia je datována do 1. pol. 2. tisíciletí př. n. l. a je považována za jednu z nejstarších bronzových kultur na území Číny. Doba jejího rozvoje spadá do příznivějšího období klimatu 1. poloviny 2. tisíciletí př. n. l. a zároveň je to poslední perioda, kdy se tento severozápadní region výrazněji přimkl k vývoji na východě.

Z archeologických zjištění vypývá, že kultura Qijia patřila mezi usedlé zemědělské kultury. Pro nás je podstatné, že kromě chovu prasat používaných mimo jiné také jako obětiny, vykazuje navíc přítomnost většího počtu domestikovaných koní. Vědci se shodují, že některé z kovových výrobků nalezených při výzkumu nalezišť, zejména nože a sekery, mohou dokonce poukazovat na vztahy s kulturami z území Sibiře a Centrální planiny, tedy především komplexu Seima-Turbino.¹⁶ Ačkoli jsou hlavní naleziště této kultury v Gansu, jednalo se o kulturu velmi rozšířenou, zasahující až na severovýchod do Vnitřního Mongolska, do horní části údolí Žluté řeky, a do údolí řek Weihe a Huangshui 滎水. Objevení se koně v této kultuře dokazuje rozsáhlé kontakty s jinými kulturami, zejména s těmi na severu a na západě.

Jak ukazují výše uvedené poznatky, s nejstaršími spolehlivými doklady domestikovaného koně na území dnešní Číny se setkáváme v kulturách rané doby bronzové, tedy v období první poloviny 2. tis. př. n. l., rozšířených na území dnešních provincií Gansu a Qinghai. Ty tvořily kulturní spojnici mezi Čínou a západnějšími oblastmi i v pozdějších dobách. Vzhledem ke zřetelným kontaktům těchto kultur se současnými kulturami Sibiře a Střední Asie, které jsou patrné především v typech bronzových artefaktů, je oprávněné přepokládat, že domestikovaný kůň se do severozápadní Číny rozšířil ze širší oblasti euroasijských stepí, odkud dále pak pronikal do regionu středního toku Žluté řeky. Tam jeho nejstarší spolehlivé doklady nacházíme v pozdějším pozdněshanském období (viz kapitola 3).

¹⁶ Komplex Seima-Turbino se váže k hrobním nálezům z období 1500 př. n. l., nalezených napříč severní Euroasií, od Finska po Mongolsko. V hrobech se objevují nomádští válečníci a kováři, kteří jezdili na koních a používali vozy o dvou kolech. Podrobněji ke kultuře viz Mei Jianjun (2003).

3. FUNKCE A VÝZNAM KONĚ V POZDNĚ SHANGSKÉM OBDOBÍ (商朝, 1250/1200—1046 PŘ. N. L.)

3.1 Úvod do období dynastie Shang

Dynastie Shang (cca 1570—1045 př. n. l.) je první dynastií, která po sobě zanechala písemné záznamy. Jednalo se zejména o věštebné kosti, které zachycují vládu devíti shangských králů. Písemné důkazy tedy existují až z období pozdních Shangů (1250/1200—1045 př. n. l.), tedy od vlády krále Wu Dinga¹⁷ 武丁, který byl podle tradičních seznamů dvacátým prvním králem, po vládu Di Xina 帝辛, dvacátého devátého a posledního shangského krále. Mnoho kulturních zvyků převzali Shangové dle Keightleyho (1999: 232—233) od henanské kultury Longshan (viz poznámka č.7) a od neolitických kultur z východu a severovýchodu.

Sídlo hlavní královské linie, jak uvádí Keightley (1999: 275), bylo podle archeologických nálezů situováno na území okolo Xiaotunu 小屯, nedaleko dnešního Anyangu 安陽. Právě zde byly objeveny pozůstatky významné shangské aglomerace na ploše o rozloze cca 30 km². Mimoto jsou známa sídliště, která zřejmě náležela vedlejším královským liniím. Ty se rozprostírají na území od města Xingtai 邢臺 na severu až po město Xinxiang 新鄉 na jihu. A proto právě toto území je dle Keightleyho (tamtéž) považováno za centrální území shangského státu.

Archeologické naleziště v Anyangu lze podle většiny badatelů ztotožnit s posledním hlavním městem Shangů, označovaným v pozdějších textech Yin 殷, případně Yinxu 殷墟. Zde vybudovali opravdové velkoměsto, které je v nápisech na věštebných kostech označováno za Veliké město Shang 大邑商. Dodnes probíhají archeologické práce na odkrývání pozůstatků města i přilehlých pohřebišť. Hrobky panovníků a členů jejich klanu jsou velmi rozlehlé a kromě rituálních nádob, plastik, sošek, zbraní a ozdob z nefritu obsahují hrobové komory také pozůstatky dvoukolých válečných vozů s koňským spřežením a dokonce i kostry desítek lidských obětí. Obětovaní měli zřejmě zemřelému vládci poskytovat služby i v posmrtném životě.

¹⁷ Shangský král Wu Ding 武丁 vládl v období 1250 — 1192 př. n. l. a patří mezi první doložené vládce na území Číny.

Z nálezů je navíc patrné, že Shangové chovali velká stáda hospodářských zvířat. Jejich kosti byly používány v kostěných dílnách. Keightley (1999: 280) se domnívá, že některé tituly shangských úředníků či důstojníků jako například „mnoho psů“ *duoquan* 多犬 či „mnoho koní“ *duoma* 多馬 poukazují na fakt, že minimálně zpočátku vzniku těchto titulů museli být dotyční úředníci nějak zapojeni do péče o daná zvířata.

Shangské osady vykazují zajímavé rysy, nemají totiž obranné zdi. Keightley (1999: 288—289) z toho vyvozuje, že shangské centrální území nebylo vystaveno ohrožení od cizích států. Shangové sami ale byli častými útočníky. Za doby vlády krále Wu Dinga se Shangové účastnili hned několika velkých válek proti Tufangům 土方, Gongfangům 𠂇方, Qiangfangům 羌方¹⁸ a zaznamenali mnohá vítězství na území dnešní provincie Shanxi 山西省, západně od Taihangského pohoří 太行山. Pod vládou následujícího krále Zu Genga 祖庚 a jeho pokračovatelů se stali závislými na svých podporovatelích a spojencích na západě, např. Qiao 譙, Qin 秦 a Zhao 趙, kteří vedli jejich vojenská tažení. Jak se později ukázalo, tato tažení přispěla k posílení samotných spojenců a následné ztrátě shangského území na severozápadě ve prospěch Gongfangů a dalších států, kteří se postupně stali shangskými nepřáteli, čemuž nasvědčuje právě označení „fang“ 方¹⁹ z období po vládě krále Wu Dinga. Shangové naštěstí byli schopni stabilizovat situaci v okolí svého centra a koncem pozdního období vlády dynastie Shang se král stal opět jediným vojenským vůdcem. Většina tažení ke konci dynastie podle Keightleyho (1999: 288) nesahala dále, než 15 až 20 km od centra v Xiaotunu, s občasnými výjezdy proti Renfangům 人方 situovaných na východě. Poslední shangští vládci se však díky potlačení útočných vojenských akcí ve prospěch pěstování vnitřního Shangského rozvoje dostali do obklíčení svých bývalých spojenců a byl to právě jeden z okolních států Zhou 周, kterému stát Shang podlehl v polovině 11. století př. n. l.

Záznamům o válečných bojích se severní kmeny jsme věnovali více prostoru, protože jsou důležité pro naše téma, jak si uvedeme v dalších kapitolách.

¹⁸ Mnohé z tzv. fangů 方 mohly být prvotně vyspělé kulturní entity, které byly na pomezí stepního světa a světa kočovné společnosti. Bohužel je velmi těžké přiřadit jednotlivé kmeny konkrétním archeologickým nálezům, jelikož Shangové používají jedno etnonymum napříč staletími.

¹⁹ Keightley (1999: 288).

3.2 Objevení se koně v centrální Číně a jeho funkce v shangském období

3.2.1 Otázka styků se západem v souvislosti s možným převzetím koně

Dle Chowa (1982) se domestikovaný kůň objevuje v centrální planině severní Číny zhruba ve 13. století př. n. l. za vlády výše zmíněného shangského krále Wu Dinga. Ve výše diskutovaných ruinách starého hlavního města Yīn²⁰ bylo nalezeno mnoho pozůstatků koní, z nichž někteří byli dokonce přímo zapřaženi do vozů. Vše tedy nasvědčuje tomu, že se v této době již jednalo o zaběhnutý zvyk a kůň byl zapřahán častěji.²¹ Vědci tyto nálezy označují za další významný krok v domestikaci koně v Číně,²² po již dříve zmíněné kultuře Qíjiā.

Koňské ostatky v hrobkách ze shangského období můžeme dle Li Liu (2012: 114) rozdělit do dvou základních typů. První jsou ceremoniálního typu, kterým se budeme věnovat v podkapitole 3.2.5 v nichž byli koně použiti jako oběti rituálu a často jsou nalezeni společně s vozem. Zakovéto nálezy byly učiněny převážně ve větších politických centrech, jako například v Yinxu, Laoniupo 老牛坡, Qiaobei 橋北.apod. Právě tato naleziště si detailněji zmíníme v textu níže v této kapitole. Li Liu (tamtéž) se na základě těchto nálezů domnívá, že koně zde již byli domestikovaní a byli dovezeni z jiných lokalit.

Druhým typem je dle Li Liu (tamtéž) funkce domestikovaných koní, kteří sloužili v kontextu domácího zvířete. Zde se koňské ostatky objevují jako součást domácího odpadu. Za taková naleziště můžeme určit převážně oblast Ordosu, například lokalitu Lijiaya²³ 李家亚 a Xicha 西岔. Tato naleziště bychom mohli považovat za jakýsi klíč k domestikaci koně v Číně, jelikož naleziště Xicha v Qingshuihe 清水河, centrální části vnitřního Mongolska, byla až do doby pozdní Shang obléhána kulturou Yangshao. Mnoho koňských kostí bylo dle Li Liu (tamtéž) používáno pro výrobu nástrojů, některé vykazují známky červeného pigmentu, což by mohlo napovídat jejich rituálnímu užití. Je tedy evidentní, že koně hráli v této kultuře významnou roli a vztah mezi lidmi a koňmi je obdobný jako je tomu ve zmíněné kultuře Qijia.

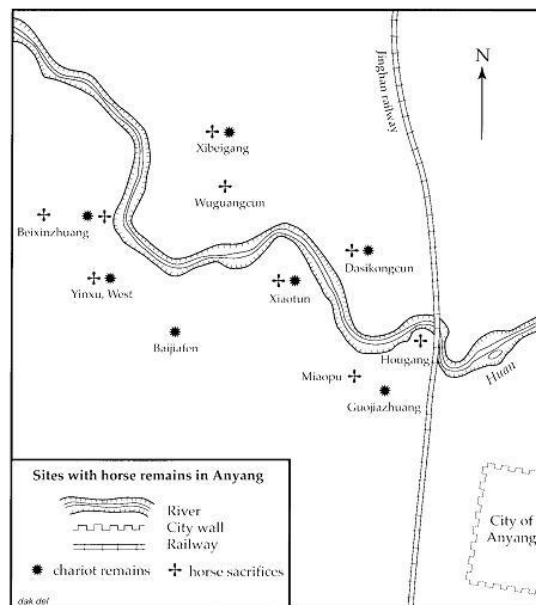
²⁰ Naleziště je označováno jako Yīnxū 殷墟, neboli ruiny města Yin.

²¹ Olsen (1988: 163).

²² Yuan a Flad (2005: 265).

²³ Detailněji o lokalitě Lijiaya pojednává Katheryn M. Linduff, Yan Sun, Wei Cao, Yuanqing Liu (2018) *Ancient China and its Eurasian Neighbors: Artifacts, Identity and Death on the Frontier, 3000–700 BCE*. Cambridge University Press.

Nejstarší spolehlivé archeologické doklady o využití domestikovaného koně v centrální Číně také dle Lu Lianchenga (1993) pocházejí právě ze shangského období. Zmínky v nápisech na věštebných kostech a archeologické nálezy, především obětovaných koní v aristokratických a královských hrobkách, dokládají také jeho zapřažení do válečných vozů *che* 車. Je otázkou, zda byl kůň převzat ze severu či severozápadu společně s vozem, či zda byl domestikován samostatně. Přestože k domestikaci koně muselo dojít nejpozději ve 4. tisíciletí př. n. l. ve stepích západní Asie, nebyli tam koně používáni jako tažná zvířata až do doby, kdy měli lidé zkušenosti se zapřažením hovězího dobytka či oslů.²⁴ Vozy byly technicky vyspělým lidským výtvozem, který vyžadoval jistou zručnost a prostředky na jeho konstrukci, užití a udržování. V každém případě podle Lu Lianchenga (1993) neexistují spolehlivé doklady, že by Shangové používali k tažení válečného vozu jiných zvířat, jako například skotu. Na území Číny jsme do nedávna neměli žádné dřívější doklady o zapřažení tažných zvířat jako je kůň, a to ať pro tažné účely či orbu, než nálezy vozů tažených koňmi v Anyangu (viz **Error! Reference source not found.**). V textu níže si uvedeme nedávné objevy z lokality Qiaobei.

Obrázek č. 2 Zákres naleziště s pozůstatky koní a vozů v okolí Anyangu, pozdního hlavního města shangské dynastie. Zdroj Linduff (2003: 153).

Náhlé objevení vozu a koně na počátku pozdně shangského období nám tedy může vypovídat více o vnějších vztazích anyangské civilizace. V archeologických nálezech se v rámci běžných pohřbů objevují většinou s koňmi, občas s vozataji, někdy v rámci hrobky, či v její blízkosti, jako je tomu například v rámci hrobky M1001 v Xibeigangu 西北岡 (viz Appendix I). Občas jsou však vozy obětovány samostatně, jako je tomu u pěti pohřbených vozů nedaleko od shangského města Xiaotun. Celkem bylo v rámci Anyangu nalezeno dvacet takových pohřbů, z nichž většina obsahovala jeden až dva vozy, pro každý pak dva koně a ve zhruba polovině nalezišť také 1—3 lidské kostry. Donedávna jediný vůz nalezený na jiném nalezišti ze stejného období je dříve zmíněné Laoniupo nedaleko Xi'anu v provincii Shaanxi 陕西省. Tento vůz se dle Bagleyho (1999: 203) nijak konstrukčně neliší od vozů nalezených v Anyangu. Nález vozu

²⁴ Bagley (1999: 207).

byl pravděpodobně učiněn v letech 1965—1966 v Sufutunu 蘇埠屯 v provincii Shandong, ale nebyl podrobněji publikován.

Nálezy z lokality Laoniupo poukazují na fakt, že shangský styl pohřbů koní s vozy se nenacházel pouze v blízkosti Yinxu, ale také v oblastech vzdálených od center kultury Shang. Dokonce i nedávno objevená lokalita Qiaobei v jižní Shanxi a hrobka Ximufocun 西木佛村 v Zhengding v západní Hebei, společně poukazují na severní linii shangského území. Lokalita Qiaobei je Wuem (2013: 3) považována za první doložený nález vozu s koňmi na území Číny. Pohřební zvyky a hrobní nálezy, tedy i nástroje nalezené ve vozech, vykazují podobné známky jako nálezy z Anyangského nálezště. Na základě těchto poznatků bylo pět pohřebních jam vědci datováno do doby 1200 př. n. l. a přisuzováno místním vládcům podřízeného státu Shangů. V nalezišti Qiaobei jsou vozy umístěny na svozných rampách hrobů M1 a M18 orientované vždy směrem dovnitř hrobky²⁵ a to ve způsobu podobném jejich zapřažení, tedy jako by právě táhli vůz²⁶. Wan Xiang (2013: 30) navíc upozorňuje na fakt, že umístění vozů bez koní uvnitř samotné hrobky nebylo pro toto období dosud objeveno nikde jinde, než právě v nalezišti Qiaobei.

Otázce, zda k domestikaci koně v období dynastie Shang došlo společně s vozem, tedy, jak jsme uvedli výše ze severu, či severozápadu, věnoval pozornost Bagley (1999: 208), který klade velký důraz na schopnost řízení vozíku. Toto umění stěží mohl zvládnout začátečník. Již sama jízda s dvouspřežím na přehlídce byla úkol pro zběhlého vozataje, natož vezmeme-li v potaz manévrování při honech a ve válce. Vozataj, na kterém vysoko postavený válečník závisel, tím pádem musel mít také vyšší status, než běžný voják. Zpočátku se tedy mohlo jednat o cizince, jak tomu bylo například na Blízkém Východě, kde právě cizinečtí vozatajové byli elitní třídou. Navíc stejně jako koňští handlíři a koláři, tak i vozatajové mohli předávat své řemeslo jen tzv. z první ruky, jelikož vyžadovalo předvedení a následný výcvik. Později však jistě došlo k osvojení techniky a cizinci již nemuseli být dále využíváni. V anyangských hrobech vozů byly navíc nalezeny nože severského typu. I přesto, že spojení vozů s noži není příliš logické, může naznačovat, že vozatajové pohřbení s vozy byli severané. Pravděpodobně se tedy nejednalo o invazní nájezdy či hraniční boje, při nichž by byly vozy s koňmi nepřátel jednoduše zabaveny, ale o vzájemnou interakci se severskými kmeny, protože váleční zajatci by nezajistili dostatečné odborníky pro výuku dovedností k použití vozů a chovu koní. Společně se

²⁵ Qiaobei Archaeological Team (2006: 350-353, 363-364).

²⁶ Wu (2013: 3).

severskými noži se nám v anyangských archeologických nálezech objevují také severské bronzы a předměty ohnuté jako luk, které ať již měli nějaké funkční propojení s vozy nebo ne, mohly s nimi přijít na území Číny.

Také samotný výcvik koní tak, aby byli schopni jet ve dvojicích, byl dle Bagleyho (1999: 208) úkolem jen pro zkušené cvičitele, kteří museli pocházet z území, kde byli koně již velmi běžní. Koňská péče a dodávky vyžadovaly chovatele, cvičitele, podkoní a obchodníky. I omezené používání vozů proto zahrnovalo obchod s regiony na severu, které nejen že koně obstarávaly, ale také, to, že ti minimálně zpočátku, vyslali do Anyangu své specialisty. Anyangské vozové hroby z období cca 1200 př. n. l. proto indikují značné vzájemné vazby se severními sousedy.

Hypotézu o převzetí vozu taženého koňmi ze severu či severozápadu podporuje také absence dřívějších dokladů o znalosti kola a vozu v centrální Číně.

Jak jsme si uvedli výše Shangové si sice koně nejspíše zajišťovali ze severu, nicméně je zřejmé, že začali i s jejich chovem. Podle dostupných textů z věštebných kostí a nápisů na nich jsou dokonce zdokumentovány jednotlivé barvy koní²⁷ a různá jména pro jednotlivé koně, která zřejmě dala popud vzniku koňské fyziognomii,²⁸ čímž míníme klasifikaci koní na základě vizuálních charakteristik, určení jejich povahových vlastností a možností jejich nejlepšího využití.

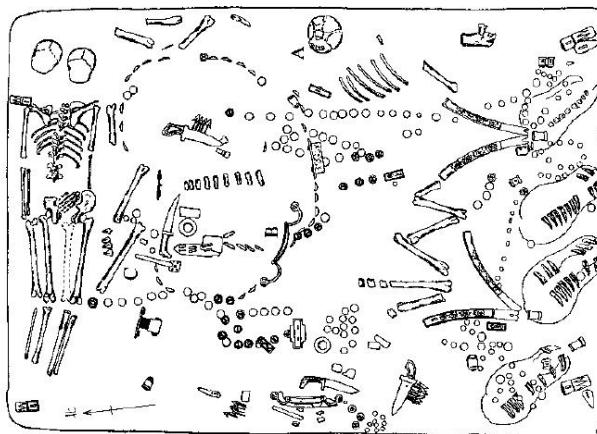
Zmíněné archeologické nálezy z hrobek z tohoto období v okolí Anyangu, shangského hlavního města mezi léty 1300 a 1028 př. n. l. nám naznačují několik způsobů užití koní, kterým se budeme podrobněji věnovat v následujících podkapitolách.

²⁷ Pro detailnější informace o barvách shangských koní odkazují na Wang Tao „Shang Ritual Animals: Colour and Meaning“ v *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (2007: 305—372).

²⁸ Wan Xiang (2013: 105).

3.2.2 Funkce prestižní doložená v hrobkách

Členové shangského královského klanu, lenní knížata a někteří důležití aristokraté dle Lu Lianchenga (1993) vlastnili vozy minimálně od 13. století př. n. l. Vozy a koně dle něho byly součástí hierarchického společenského systému, který přetrvával v životě i po smrti. Pohřebiště odrážejí sociální strukturu, rituální systém, vojenskou organizaci a ekonomické aktivity jednotlivých období dávné čínské společnosti. Umístění obětovaných vozů se dle Barbieri-Lowa (2000) v Anyangských hrobkách vzájemně liší. Ten uvádí, že pokud byly vozy pohřbeny v hlavní hrobce, objevují se většinou v její jižní části, jako je tomu např. v hrobce Xibeigang M1001 (viz. Appendix I). Pokud byly pohřbeny samostatně, byly vykopány

Obrázek č. 3 Plánek Xiaotun M20, dvou dvojspřeží Zdroj Wan Xiang (2013)

dvě jámy ve vzdálenosti 30 metrů jižně či jihozápadně od hlavní hrobky, jako je tomu v nalezišti Guojiazhuang 郭家莊 u hrobky M146. V některých případech jsou vozy doprovázeny koňmi a vozataji, kteří byli zabiti a pochováni se svými vozy ve speciálně upravených jámách okolo hrobek svých majitelů, zjevně pro použití v dalším životě. Mezi takové můžeme dle Lu Lianchenga (1993) zařadit jámu Xiaotun označenou M20 (viz. Obrázek č. 3), která je výjimečná tím, že zde byly poprvé, tedy výjma objevu v lokalitě Xibeigang, roku 1936 nalezeny koně a vozy umístěné v jedné společné jámě, navíc společně s lidskými ostatky. Jednalo se tedy o odraz společenského postavení zesnulého. Jak již bylo zmíněno dříve, s pohřby vozů se setkáváme hlavně v královských hrobkách. Takové pohřební zvyky pokračovaly po dobu dalších cca tisíce let, od Shangů až po období dynastie Qin 秦朝, či Han 漢朝.

Kromě uvedených archeologických nálezů i historické texty potvrzují, že pohřbené vozy a koně odpovídaly sociálnímu statusu zesnulého. Lu Liancheng (1993) uvádí, že když byl muž jmenován do oficiální funkce v královské správě, byl jeho postup rituálně ohodnocen královským darem v podobě vozů, koní a oděvů. Analogicky v pozdějších obdobích vše nasvědčuje tomu, že byl ve společnosti v období dynastií Shang a Zhou vytvořen a dodržován pro jednotlivé úrovně systém hierarchie s jasnou specifikací dekorace vozu, typu koně, korouhve a bronzových rituálních nádob. Vůz, jeho ozdoby a bronzové ornamenty postrojů, to

vše v období Shang a Zhou záviselo na sociálním statusu. Některé nalezené vozy zřetelně již dle jejich vzhledu nemohly být využity jiným, než prestižním způsobem. Jak se společenské postavení odráželo na vozových ozdobách v průběhu času je možné sledovat na nálezech z hrobek příslušníků jedné rodiny.

Nalezené vozy z Anyangu vykazují velkou různorodost v kvalitě designu. Konkrétně např. vůz v Guojiazhuang v hrobce č. M52 (viz Appendix I) byl hojně zdoben červeně a černě lakovanými panely a přepychovými bronzovými dekoracemi. Takovýto vůz se svou tvrdou dřevěnou podlážkou a nepevnými třmenovými sedly nemohl být použit v bitvě či při lovu v terénu. Mohl sloužit pouze pro slavnostní přehlídku při státních ceremoniích, pokud byl ovšem vůbec kdy použit (Barbieri-Low 2000). Zdobení dekoracemi a práce spojená s výrobou vozu nasvědčují pro primární užití vozu i za života vlastníka vozu, nikoliv tedy pouze jako vybavení pohřbu.

3.2.3 Funkce bojová

Vojenská funkce koně je v tomto období již provázána s válečným vozem. Vozy z období Shang byly dle odborníků již velmi dobře stavěné a až do období Západní Zhou nebyla jejich konstrukce příliš měněna. Vozy byly vybaveny jednou tažnou tyčí, měly dvě kola a obdélníkovou korbu a byly taženy dvěma či později čtyřmi koňmi. Také byly nalezeny tisíce kusů bronzových částí a doplňků, které dokazují, že bronz byl hlavní materiál používaný na zdobení vozů. Lehké vozy, které se blýskaly bronzovými ozdobami a tyčily se vysoko nad vojáky na svých velkých kolech (průměr i 1,46 m), zajišťovaly tedy spíše efektivní pojízdné platformy pro velitele, pozorování a lučištníky, nikoliv však přímo pro boj.²⁹

Vojenský vůz se tedy poprvé objevuje v Číně za vlády krále Wu Dinga, který celkově pozměnil shangské vojenství. Názory na bojovou funkci vozů založené na archeologických zjištěních potvrzují i údaje nápisů na věštebných kostech. Ty naznačují, že zatímco západní nepřátelé Shangů používali menší počet vozů přímo v bitvách, Shangové je nejspíše využívali pouze k přesunu rozkazů a při královských honech, jelikož věštebné nápisy z doby Wu Dinga se nám o válečných vozech nezmiňují. Keightley (1999: 284—285) rozvádí myšlenku Wang Guimina 王贵民, že i znak kůň *ma* 馬 na věštebných kostech mohl představovat vojenský vůz. Pak by samozřejmě situace byla zcela odlišná a jak jsme si uvedli v kapitole 3.1, pak by úředník nazvaný „mnoho koní“ byl spíše „mnoho vojenských vozů“. Bohužel, pro takovou hypotézu

²⁹ Barbieri-Low (2000: 35—37).

není dostatek důkazů. Shaughnessy (1988: 189—237) navozuje myšlenku, že efektivní způsob, jak Zhouové užívali bojové vozy mohl být rozhodujícím faktorem při poražení dynastie Shang jejich nepřáteli Zhouy.

Naskýtá se otázka, zda shangské vozy vůbec byly konstrukčně přizpůsobeny boji. Jejich náprava byla dle Barbieri-Low (2000: 35—37) pevná a centrálně umístěná pod vozem. To by však znamenalo, že se vůz mohl převrátit v zatáčkách. Efektivnější umístění, jako je tomu u egyptských či chetitských válečných vozů, by bylo umístění nápravy v zadní části vozu, čímž se zvýšila obratnost v boji. Dalšími argumenty proti využití vozů v boji jsou tehdy používané zbraně typu halaparten *ge* 戈, jejichž rukojeti byly příliš krátké na to, aby byly používány pro boj z vozu. Z uvedeného je patrné, že vozy v tomto období mohly mít spíše omezené válečné využití než že by byly určeny k přímému bojovému nasazení. Zřejmě se jednalo o pohyblivou velitelskou platformu pro účely přehlédnutí bitevního pole, případně o rychlý dopravní prostředek pro těžkoodděné válečníky do předních bojových linií. Přítomnost mnoha šípů ve výbavě také nevylučuje možnost střelby z jedoucího vozu.

Archeologické nálezy z období dynastie Shang, které byly objeveny v 16 vozových jámách, z nichž 11 z nich bylo spojeno s velkými hrobkami, nám napovídají, že vozy byly považovány za prestižní prvek zejména k používání králey. Naproti tomu zbývajících pět vozových jam, které byly nalezeny v palácovém distriktu C Yi-7, severně od vesnice Xiaotun, zřejmě byly součástí velkého pohřebiště s 51 hroby, zde se pravděpodobně se dle Shi Zhangrua³⁰ 石璋如 jedná o shangskou vojenskou formaci uskupenou okolo vozů.

Oproti názorům jiných vědců uvedených výše Lu Liancheng (1993) zastává názor, že první vozy byly určeny právě do války. Jako důkazy pro své tvrzení uvádí, že vyčnívající části vozů byly vybaveny hroty kopí, jako je tomu například u vozu z naleziště Zhangjiapo z počátku dynastie Západní Zhou.

Nejbezprostřednějšími důkazy o vojenské roli vozů jsou dle Shaughnessyho (1988: 194—195) tři jámy vozů (M20, M40 a M202), z nichž každá obsahuje 3 lidské kostry vyzbrojené různými zbraněmi. V jámě M202 nalezená osoba označována jako řidič vozu byla nalezena společně s kamenou halapartnou *ge* 戈, brouskem a nefritovou rukojetí biče. Osoba napravo měla bronzovou sekyru a pravděpodobně také štít, který se bohužel zcela rozpadl. Osoba nalevo byla

³⁰ Shaughnessy (1988: 194).

vyzbrojena lukem a šípy, bronzovým nožem a brouskem. Tento objev zcela koresponduje s popisy vozových skupin, které jsou uvedeny v textech z pozdějšího období. Velmi podobné vybavení se opakuje i v jiných jámách s vozy (Xiaotun M40, Dasikongcun 292, Baijian 43) a zdá se, že představují standardní vybavení vozů.

I přesto, že existují stovky zápisů o válkách Shangů, pouze jeden text nám vypovídá o použití vozu. Jedná se o zápis války s Gongfangy, kde je dle Shaughnessyho (1988: 218) zaznamenáno vítězství Shangů. S největší pravděpodobností byl zapsán jako důkaz zabavení Gongfangských vozů.

𠄎K . . . 𠄎車 . . . 亡伐

Chu, ? . . . Gong |chariots . . . no harm.

(*Kufang* 1686; II.B) ³¹

Chu,? ... Gongské vozy.... bez ztráty.

Stejná událost je dle Shaughnessyho (1988: 218) zachycena na dalších dvou textech týkajících se Gongfangských koní. První je zachycen na věštebné kosti Heji #8588 (viz. Obrázek č. 4) a druhý na Heji #1098 (viz. Obrázek č. 5).

Obrázek č. 4 Věštebná kost Heji #8588 Zdroj Wen (2013)

Obrázek č. 5 Věštebná kost Heji #1098 Zdroj Wen (2013)

Texty na věštebných kostech Shaughnessy (1988: 218) vysvětluje takto:

³¹ Překlad dle Shaughnessy (1988: 218).

... 午卜爭... 舌... 馬... 于唐.

Crack on ..-wu, Zheng ..: "Gong . . . horses . . . at Geng."

(Xubian 3.8.7; II.B) 32

Prasklina na ..-wu, Zheng ..: „Gongští koně..... v Geng.“

... 癸未御舌方于[]奚馬并丙又[]目月才臬卜

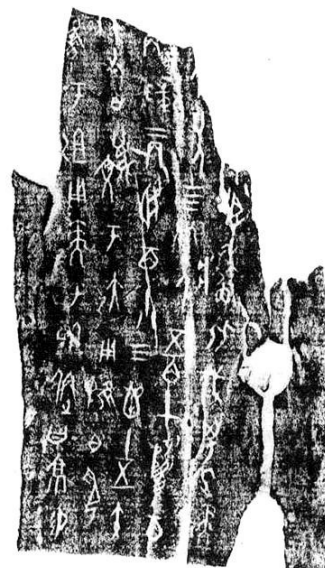
... *guiwei* (day 20), defended against the Gongfang at . . . , tethering twenty-and . . . horses. (Second) month, divining at Zi.

(Qianbian 2.19.1; II.B) 33

....*guiwei* (20. den) ubránění proti Gongfangům v..., zabavení dvaceti a koní.
(Následující) měsíc, obětování Zi.

Shangská armáda zřejmě po vítězství v bitvě u Geng 唐, nedaleko dnešního Jiyuanu 濟源, tedy hluboce na svém území, zabavila 20 koní. Vše nasvědčuje tomu, že gongfangské využití koní a vozů v předcházejících bojích, které Gongfangy směřovaly do centra Shangů, je nedovedlo k celkovému vítězství. Shaughnessy (1988: 218) právě tyto texty považuje za doklad, vojenského využití koní a vozů a to i přesto, že bylo v této době zatím velmi omezené, nicméně již exitovalo.

Mezi dalšími písemnými doklady vyzdvihuje Shaughnessy (1988: 220) záznam o použití koní přímo v boji s kmeny Weifangů 危方. Jedná se o věštebnou kost *Heji* #36481 (viz. Obrázek č. 6), v jejímž textu sice není napsáno, zda byli koně použiti pouze Weifangy, či také Shangy, ale celkově dokládá jejich přítomnost v boji. Díky nízkému počtu zabavených vozů je pravděpodobné, že ani v této bitvě nebylo využití vozů považováno za jakousi vojenskou převahu.

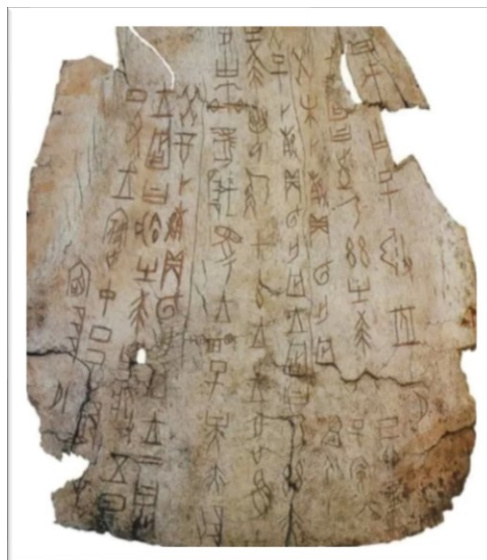
Obrázek č. 6 Přední část
věštebné kosti *Heji* #36481
Zdroj Wan Xiang (2013)

³² Překlad dle Shaughnessy (1988: 218).

³³ Překlad dle Shaughnessy (1988: 218).

3.2.4 Funkce lovecká

Zatímco užití vozu v boji obklopuje řada nejasností, nápisy na věštebných kostech dokládají jejich využití k lovu. Koně jsou totiž často zmiňováni na shangských věštebných kostech právě v otázkách týkajících se úspěšnosti lovů divokých koní.³⁴ Několik zápisů na věštebných kostech výslovně zmiňuje krále jedoucího na voze lovic nosorožce nebo koně. Na věštebné kosti označené Heji³⁵ #10405 (viz Obrázek č. 7) a na kosti Heji #10406 je přímo v závěru textu

Obrázek č. 7 Věštebná kost Heji #10405
Zdroj <https://www.quora.com/What-does-this-say-in-English-see-photo#!n=12>

..... 甲午，王往逐兕，小臣由車馬殒斃王車，子央亦墜。³⁶

.... On the following Jiawu day, the king went to hunt the rhinoceros, while the Minor Minister drove the chariot. A horse fell and blocked the chariot of the king and Zi Yang also fell from the chariot.

„....následujícího dne (Jiawu) se král vydal lovit hrochy, zatímco nižší ministr jel na voze. Kůň spadl a zablokoval vůz krále a Zi Yang také spadl z vozu.“

Další nápis na Heji #584 uvádí, že král lovil divoké koně ze svého vozu (Barbieri-Lov 2000: 34—35). Lovecká funkce je však z jiných zdrojů než z kostí jen velmi špatně doložitelná.

Barbieri-Lov (2000: 34—35) dále uvádí, že zatímco v pozdějším období, za dynastie Východní Zhou, se královské hony konaly v rámci speciálních parků, které byly rezervovány pro krále, obdobně jako tomu bylo ve středověké Evropě, je velmi nepravděpodobné, že by shangští

³⁴ Creel (1938: 185).

³⁵ Jiǎgǔwén Héjǐ 甲骨文合集 je nejobsáhlejší katalog věštebných kostních fragmentů. Ve 20 svazcích je reprodukováno více než 55.000 fragmentů. Všechny následující reference jsou opatřeny sériovým číslem otisků v Guo Moruo 郭沫若. 1978. *Jiaguwen heji* (Sbírce nápisů věštebných kostí). 13 vols. (Beijing: Zhonghua Shuju, 1978—83).

³⁶ Překlad dle Wan Xianga (2013).

králové měli obdobné parky pro svou loveckou potřebu. Jejich lovy se tedy zřejmě odehrávaly volně na území státu a mohly splňovat hned několik účelů.

Prvním bylo zajištění potravy pro královskou hostinu, při němž byl posílen obraz krále jako poskytovatele pro dvůr. Druhým důvodem bylo zajištění divokých koní pro jejich následné zkrocení. Třetím mohlo být předvedení královské atletické obratnosti dvoru. Jízda na voze s nízkými stěnami po nerovné půdě při pronásledování ohromných zvířat, jako např. nosorožce nebo tygra, musela být dosti náročná. Dalším důvodem královského lovu mohla být vojenská inspekce. Jízdou s obrněnými vojáky do nekontrolované oblasti mohl špehovat sousení států a předvádět při tom svou vojenskou sílu do vzdálenějších oblastí.

3.2.5 Funkce rituální

Pro starší období, kulturu Erlitou a Erligang, nejsou doloženy žádné rituály zahrnující vozy a koně. Objevují se poměrně náhle se založením Anyangu v době neklidné vlády shangského krále Wu Dinga. Vůz nalezený v Xibeigangské jihovýchodní hrobce č. M1001, někdy považované za hrobku krále Wu Dinga (viz Appendix I), by dle Barbieri-Low (2000: 34) mohl být první úmyslně pohřbený vůz v Číně.

Barbieri-Low (2000: 32—34) uvádí, že pohřební rituály zahrnující pohřbení vozů společně se zemřelým majitelem jsou doloženy pro všechny společnosti doby bronzové, které používaly vozy. To je patrné na území jižního Ruska, Kavkazu, Egypta i Evropy. V případě Egypta je výslovně uvedeno, a v ostatních kulturách je od něho odvozeno, že vůz měl sloužit zemřelému v příštím životě. Některé pohřby vozů však mohou být vysvětleny také jako určení statusu zemřelého, tedy jeho postavení v tomto životě. Je nutné zdůraznit, že lidské oběti doprovodných osob jsou v čínských pohřbech velmi časté. Bylo běžné popravit jednoho až tři muže a umístit je do jámy společně s koňmi a vozy. Tito mladí muži, ve věku 20—35, kteří byli často nalezeni ve spojení se zbraněmi, bronzovými držáky otěží a nefritovým či bronzovými rukojetmi bičů, což by napovídalo, že byli samotnými vojáky a řidiči vozů. Hroby v Evropě a na Blízkém východě obsahují spíše ostatky samotného majitele hrobu, dále vůz a v některých případech i koně.

Z nálezů v Anyangu nám také dle Carole (1974: 59) vyplývá, že rituálním obětováním zvířat i lidí byly doprovázeny stavby chrámů a domů. Na jednom z nalezišť v Xiaotunu bylo odkryto mnoho budov, kolem nichž bylo nalezeno 187 obětních jam, s celkem 825 lidskými, 15

koňskými a mnoha dalšími zvířecími ostatky. Lidské a zvířecí oběti byly v této době evidentně velmi běžné.

Měli bychom zmínit, že v období Shang byl častý zvyk pohřbívání vozatajů a to poměrně více, než tomu bylo později. Vozatajové byli ve většině shangských a západně zhouských hrobech vozů nejprve usmrceni a poté umístěni pod vůz, nebo na jeho zadní konec.³⁷ V Zhangjiapo³⁸ 張家坡 nedaleko Fengxi 豐西 v provincii Shaanxi vyčnívá zpod vozu taženého čtyřspřežím kostra nohy. Mezi 14 vozy odkrytými v Yinxu, osm z nich bylo pohřbeno s jedním, dvěma nebo třemi vozataji.

Zatím byly čínskými archeology identifikovány tři druhy jam s válečnými vozy z období Shang (Lu Liancheng 1993). Jde o hrob samotného válečného vozu, hrob válečného vozu s koňmi a hrob koní. Všechny tři typy hrobů se objevují buď v samostatných jámách v blízkosti hlavní hrobky, nebo jsou součástí hlavní hrobky a to v rámci pohřební místnosti, či na její vjezdové rampě. Některé samostatné jámy s koňmi nedaleko královského hřbitova Yinxu obsahují koně, kteří byli pohřbeni později, než vznikly sousední hlavní hrobky. Tato zvířata byla evidentně obětována při pozdějších oslavných ceremoniích.

Jak bylo již řečeno výše pohřební zvyky spojené s vozy v období dynastie Shang vykazují rozmanitost forem. V některých ranějších případech, jako je velká hrobka M1001, byly vozy pohřbeny v hrobce zemřelého krále samostatně, tedy bez koní. Tento rituál byl zřejmě vykonán při vlastním pohřbu zemřelého vládce.

Později ve stejném královském pohřebišti v Anyangu byl užíván jiný pohřební rituál, při němž bylo 25 vozů pohřbeno společně odděleně od vlastní hrobky. Tato jáma nebyla spojena s žádným konkrétním hrobem a zdá se, že se jednalo o obecné obětování. Mohlo jít o oběť jednomu či více bývalým králům, pohřbených na tomto pohřebišti, s žádostí o jejich uklidnění a ukončení útrap žijícího krále. Podklady pro takovéto hypotézy ohledně rituální funkce pohřbů koní a vozů oddělených od vlastní hrobky lze vyslovit na základě zdokumentovaných příkladů na věštebných kostech z tohoto období, kde jsou popsány mnohé lidské oběti vedoucí k odstranění kleteb způsobených předky vládců.

³⁷ Lu Liancheng (1993).

³⁸ Naleziště Zhangjiapo je datováno do počátku dynastie Západní Zhou.

Třetím typem pohřebního rituálu dle Barbieri-Low (2000: 32—34) jsou s vozy mimo pohřebiště jsou hroby v palácové oblasti v Xiaotunu. Zde byly vozy pohřbeny společně s koňmi a vojáky v jakési koordinované oběti. Za čtvrtý a poslední typ bychom mohli považovat pohřeb vozu jako doprovodu zemřelého, tedy poblíž hrobky šlechtice, spíše než krále. Takové pohřby byly často provedeny v párech, např. v Xiaomintunu 孝民屯, nedaleko Yinxu; v Guojiazhuangu (viz Apendix I) a Dasikongcunu 大司空村.

Jedna z věštebných kostí období dynastie Shang může být považována za důkaz obětování vozu. Shaughnessy (1988: 214 tabulka 1) čte krátký nápis z kosti Heji #27628 「其兄辛, 惟右車用, 有正。」 jako: „Nechte pravého vozataje být tím, kdo provede obětování bratru Xinovi.“ Jak ale uvádí Barbieri-Lov (2000: 33—34) může být text také přeložen jako „Pokud v rituálu bratru Xinovi obětujeme pravý vozový oddíl, bude to správné.“³⁹ Nejednoznačnost charakteru 有:右祐又 ponechává tento zápis otevřený vícero interpretacím.⁴⁰

Výše jsme shrnuli archeologické doklady obětování koní a vozů a jejich funkce v období dynastie Shang a nyní se přesuneme do dalšího období dynastie Západní Zhou.

4. VÝZNAMU KONĚ VE VÁLEČNICTVÍ A ARISTOKRATICKÉM RITUÁLU DOBY ZÁPADNÍ ZHOU (西周, 1045—771 PŘ. N. L.)

4.1 Úvod do období dynastie Západní Zhou

Dosud vazalský stát Zhou 周朝 pod vedením krále Wu Wanga 武王 (vládl asi 1045—1043 př. n. l.) porazil roku 1045 př. n. l. v bitvě u Muye⁴¹ 牧野 stát Shang (Yin). Možná právě díky svému umístění a svým kontaktům ovládali Zhouové užití vozů daleko lépe než Shangové. Mohlo to být tím, že Zhouové sídlili na západ od Shangů a určitým způsobem byla jejich kultura v těsném kontaktu se shangskou a zároveň byla silně ovlivněna severními kulturami. Také se nebáli nasadit vozy v boji a právě to mohla být jedna z příčin jejich vítězství nad Shangy. Je to

³⁹ Bratr Xin uvedený v tomto zápise by mohl být shangský král Lin Xin 廩辛 (1150 př. n. l.). Byl jediným králem po Wu Dingovi, který se takto mohl jmenovat. Z toho by vyplývalo, že král, který vykonával věštbu byl Geng Ding 庚丁 (1150—1121 př. n. l.), bratr Lin Xina a vnuk Wu Dinga. Data jsou odvozena z revidované chronologie dle Keightley, David N. (1985) *Sources of Shang History*. California press. tabulka 38.

⁴⁰ Barbieri-Lov (2000: 34).

⁴¹ Bitva u Muye se odehrála cca roku 1045 př. n. l. V této bitvě byla Shangská armáda pod vedením vládce Di Xina 帝辛 poražena vojsky Zhou a je proto považována za konec dynastie Shang.

sice dosti odvážná hypotéza, ale jak archeologické nálezy a nápisy na bronzových nádobách ukazují, kůň a vůz byli za dynastie Zhou daleko více rozšířeni. Zatímco za Shangů jsou koně jen v Anyangu a Liaoningu, tak za Zhouů jsou v aristokratických hrobkách po celé doméně (Shaughnessy 1988). Díky pozdějším záznamům víme, že této bitvě použili Zhouové tři sta vozů. I přesto, že není jisté, zda byly vozy rozhodujícím faktorem v této slavné bitvě, z archeologických a textových důkazů víme, že pro Zhouskou šlechtu byl vůz ceněn jako symbol moci a postavení.

Dynastie Západní Zhou je z hlediska historiografie velmi důležitou epochou. Právě v tomto období vznikly první dokumenty, které se nám dochovaly v podobě *Shujingu* 書經,⁴² *Yijingu* 易經⁴³ a *Shijingu* 詩經.⁴⁴ Také byl formulován „mandát nebes“ 天命, který ovlivnil nástupnictví jednotlivých králů dle jejich schopností dobře a spravedlivě vládnout.⁴⁵

Právě o dynastii Západní Zhou máme více dokladů a to jak písemných, tak hmotných. Můžeme tak využít bronzových nápisů, básní, zaznamenaných promluv vládců, ale také mnoha nálezů z území napříč severní Čínou.

Po dobu více než 40 let, od vlády krále Chenga po konec vlády krále Kanga 康王 (1005 – 978 př. n. l.) byl zhouský stát poměrně stabilní. Písemné doklady jako *Shiji* či *Zhushu jinian* 竹書紀年 nám uvádějí, že v této době nebyly podnikány žádné vojenské aktivity. Dle Shaughnessyho (1999: 318) však šlo spíše o dobu, kdy byly upevňovány vztahy v zajatých územích, a z východních dobytých oblastí byla vytvořena jakási obraná hradba.

Důležité je zmínit, že v době vlády dynastie Zhou vzniká systém cest, který byl vybudován právě pro usnadnění přesunů vozů tažených koňmi. Wan Xiang (2013: 152—153) uvádí, že systém byl v textech označován jako „Zhouské cesty“ 周道, nebo také 周行. Několik zajímavých dokladů můžeme nalézt například v *Shijingu*, či v Zhouských obřadech *Zhouli* 周禮.⁴⁶ Právě tento systém posloužil jako základ pro šíření čínské civilizace, jelikož umožnil

⁴² *Shujing*, *Kniha dokumentů* nebo také *Kniha historie* je sbírka nejstarších čínských historických pramenů, politických traktátů a rozprav, výnosů, právních předpisů atp. Za jejího autora je tradičně považován Konfucius (551—479 př. n. l.).

⁴³ *Yijing*, *kniha proměn* je soubor čínských textů, jejichž vznik se klade až do 2. tisíciletí př. n. l. V její hlavní části se jedná o řadu 64 hexagramů, obrazců složených ze šesti čar, které představují 64 rozdílných archetypálních situací. Byla používána pro účely věštění.

⁴⁴ *Shijing* je nejstarší známá sbírka čínské poezie.

⁴⁵ Shaughnessy (1999: 292—293).

⁴⁶ více o dokladech systému cest viz Wan Xiang (2013: 152—153).

komunikaci mezi jednotlivými feudálními státy. Zatímco za vlády krále Mua 穆王 byl Zhouský systém cest společně i s vládou Zhouské dynastie na vrcholu a král Mu objel své království ve voze s osmisprežením, ke konci své dynastie by něco podobného již nedokázal. Společně s úpadkem královského dvora došlo totiž i k úpadku používání Zhouských cest a ty se staly téměř nesjízdnými.⁴⁷

Vládnoucí rodina dynastie Západní Zhou se roku 771 př. n. l. přesunula na východ do Luoyangu 洛陽 a od té doby nazýváme její období Východní Zhou (viz kapitoly 5 a 6).

4.2 Význam koně ve válečnictví a jeho doklady v nápisech na bronzových nádobách

V době Západní Zhou a následném období Letopisů byly válečné konflikty relativně malé. Nomádká jízda byla od čínských států oddělena jinými nezhouskými „barbary“, jako byly například kmeny Rong 戎 a Di 狄. Koně již byli využíváni k záprahu, ale zatím ne k obrněné jízdě v bitvách (Wan Xiang 2013: 102).

Mnoho textů na západozhouských nádobách zmiňuje koně. Podle nápisu na kotli *Duoyou ding* 多友鼎,⁴⁸ druhého nejdelšího nápisu z období Západní Zhou (z doby vlády krále Xuana 周宣王), jak Zhou, tak jejich nepřítel Xianyun 玁狁 měli stovky vozů a používali je v bitvě.⁴⁹

Podle Gerneta (1996: 51) byl také vůz za dynastie Zhou využíván mnohem více, než za předchozí dynastie Shang. V této době se již objevuje zapřažení koní i do čtyřspreží a jak uvádí Sawyer (1993:100) posádku vozu tvořili elitní vojáci. Za předchozí dynastie Shang tvořili vojsko víceméně jen aristokratičtí válečníci provázeni svými družiníky, kteří byli vyzbrojeni luky, sekerami a oštěpy. To, že za dynastie Zhou došlo k většímu rozšíření válečných vozů a lukostřelby z nich, mohlo být dáno právě severozápadním původem Zhouů.⁵⁰

Podobně, jako v případě Shangů, tak i o využití vozu v bojích Západními Zhouy existuje diskuze. Zatímco pro shangské období archeologové demonstrují vojenský potenciál vozu doloženými pohřebními zvyky, vybavením a vojáky, a písemné doklady nám téměř chybí, tak u dynastie Západní Zhou je situace vcelku opačná. Nápisy hovoří o téměř stovkách vozů

⁴⁷ Wan Xiang (2013:151—153).

⁴⁸ Více viz Wan Xiang (2013: 112).

⁴⁹ Překlady textu do angličtiny je možné nalézt v Shaughnessy (1988: 225—226) a Mair (2003: 166).

⁵⁰ Rawson (1999: 397).

použitých v bojích a předané spisy líčí jejich krásné ozdoby, ale v pohřebních rituálech není vojenská funkce vozů nijak zdůrazněna. Ačkoliv v některých zhouských hrobech nacházíme vozataje, kteří byli pohřbeni spolu s vozy, z nichž některé mají nabroušené výztuhy, je dle Barbieriho (2000: 67—68) hlavní důraz v pohřebních zvyklostech kladen na demonstraci bohatství a postavení, nikoliv na samotnou vojenskou sílu. Dewall (1964) a Creel (1970: 262—276) vyvozují, že vozy Západních Zhou nemohly být nikdy efektivní zbraní a byly i nadále využívány spíše jako mobilní platformy pro vojevůdce.

H.G. Creel (1970: 270) dokonce o vozech přímo prohlašuje, že: „jako zbraň by byly spíše horší, než k ničemu“. Creel je totiž přesvědčen, že pěchota byla v této době mnohem účinnějším bojovým elementem. Naproti tomu Edward Shaughnessy (1988: 212—227) se domnívá, že vůz byl za dynastie Západních Zhou účinnou zbraní. Ve srovnání s tím mají čínští vědci tendence spíše spoléhat na dramatické líčení vozových bitev z pozdějších spisů z *Zuozhuanu* a promítat je zpět do historie Západních Zhou (Barbieri 2000: 67—68).

Jelikož je těžké posoudit, jak moc byly koně a vozy účastni bitev, podívejme se na některé písemné doklady. Nejznámější bronzový nápis zachycující použití válečných vozů je z nádoby *Yu ding* 禹鼎, datované do vlády krále Li 厲王 (857—842 př. n. l.), tedy relativně pozdního západo-zhouského vládce. Popisuje bitvu proti kmenu Huai Yi 淮夷, dlouhodobému nepříteli Zhouů, usídlenému v nížině řeky Huai. Poté co Huai Yiové pod vedením vévody E zcela porazili zhouskou armádu, nezávislý vévoda Wu 武 poslal skupinu na pomoc králi. Nápis nám říká:

Jednotky (Zhou) se velmi bály a třáslý a nebyly úspěšné v útoku na E. Vévoda Wu proto vyslal Yu vést sto z vozů vévodových, dvě stě vozatajů a tisíc pěších. (překlad dle Shaughnessy 1988: 224)

Tento nápis obsahuje podle Barbieriho (2000: 68) hned několik cenných informací. Za prvé naznačuje, že v době vlády dynastie Západní Zhou existovali dva vozatajové či případně dva uživatelé vozu. Za druhé poměr vozů a pěchoty naznačuje, že ke každému vozu příslušelo deset pěšáků a za třetí z k velkému počtu vozů můžeme vyvozovat, že se již nejednalo pouze o velitelskou platformu, ale přímo o vozy určené k boji. Je také důležité si uvědomit, že majitelem těchto vozů nebyl sám král, ale tedy zmíněny regionální pán, vévoda Wu.

Navíc vozy byly také odměnami z jednotlivých bitev. Jak se dozvídáme z nápisu na bronzové nádobě *Shi Tongding*⁵¹ 師同鼎 (viz. Obrázek č. 8) při zhouském útoku na kmeny Guifang, které sídlily v oblasti Ordosu, zajali Zhouové 5 válečných vozů s celými spřeženími, 20 vozíků, či kárek, společně s několika zajatci, kteří byli následně popraveni. Tento nápis nám tedy dokládá, že i „barbarští“ nepřátelé Zhouů již používali bojové vozy.

Zatímco válečný vůz byl tedy používán primárně na bojišti, nápis na bronzové trojnožce z pozdního 9. stol. př. n. l. *Shi Tongding* z Zhou Yuan 周原 zmiňuje typ vozu, který bychom označili spíše jako tažný, případně jako káru, taženou skotem. Tento tažný vůz je zmiňován jako „velký vůz“ *dache* 大車 a byl s největší pravděpodobností větší, než válečný vůz a byl používán zejména pro přepravu nákladu. V nápisu na bronzové nádobě je uvedeno zabavení 5 válečných vozů a 20 tažných vozů. Je tedy patrné, že vozy se od sebe lišily minimálně funkcí.

4.3 Chov koní v době Západní Zhou

Obrázek č. 8 Otisk nápisu z bronzové trojnožky *Shi Tong ding* 師同鼎 Zdroj

<http://yingbishufa.eshufa.com/ldbt/0207.htm>

Z nápisů na bronzových nádobách se také dozvídáme, že se vládci dynastie Západní Zhou zajímali o chov koní. Pro tyto účely byly zřízeny minimálně dvě plemenné farmy v oblasti Guanzhongu 關中. Ve druhém měsíci jara se v nich Zhouský král zúčastní obřadů na krytí klisen, z čehož je dle Lu Lianchenga (1993) patrné, že chovu koní přikládal sám král velký význam.

Významným zdrojem informací o chovu koní za dynastie Zhou jsou opět nápisy na bronzových nádobách. Této problematice se věnovali hlavně Shaughnessy (1988) z pohledu užití vozů, a Mair (2003) co se týče chovu koní.

⁵¹ Lu Liancheng (1993).

Mezi nejvýraznější bronzové nálezy týkající se chovu koní je dle Wan Xiang (2013: 111) nutné zmínit *Li Juzun* 盪駒尊 (viz. Obrázek č. 9), nejstarší nádobu ve tvaru koně v čínské historii. Byla nalezena roku 1955 n.l. v Donglicunu 東李村, Mixian, provincii Shaanxi a je datována do poloviny dynastie Západní Zhou. Její povrch má na sobě dva nápisy. Na hrudi koně je 94 znaků dlouhý text a na víku, které tvoří záda koně, je text o 11 znacích. Oba texty společně s texty čtyř nádob *Lifangyi* 盪方彝 nalezeným ve stejné hrobce se týkají hříbat. Královský odchyt hříbat, tzv. rituál *zhiju* 執駒 je popsán v zhouských obřadech *Zhouli*,⁵² při němž se nejednalo pouze o odchyt, ale také o postupné zaučení hříbat do tažení vozu. Tento rituál byl v době Zhou tak důležitý, že se jej král osobně účastnil.

Obrázek č. 9 Nádobu tvaru koně *Li Juzun* 盪駒尊 nalezená v Donglicunu.
Zdroj www.redocn.com

Kromě bronzových nápisů jsou nám zdrojem informací o chovu koní také zákoníky *Chengmafa* 乘馬法⁵³ či *Simafa* 司馬法⁵⁴ (autorství je přisuzováno Sima Rangjumu 司馬穰苴). Podle těchto zákoníků byli chovem koní pověřeni zemědělci, ale vlastněni byli státem. Dynastie Západní Zhou si takto zajistila chovy koní u běžného lidu a tím si podpořila jejich dostatečný přísun pro své místní elity. Právě *Chengmafa* zákon byl pokusem vládců zajistit si vojenskou sílu a díky tomuto zákonu později konsolidovala vojenská síla Číny za Qin-Hanských císařství.

4.4 Význam koně doložený v pohřebních zvycích

Pojďme se podívat, jak se od doby vlády dynastie Shang změnily pohřební zvyky. Z nálezů je patrné, že dynastie Zhou přejala praktiky pohřbívání vozů od dynastie Shang, proběhly zde však drobné obměny zvyklostí. Rawson (1999: 387) dává jako příklad pohřbívání vozů v samostatné jámě vedle hrobky společně s koňmi, případně byly i pro koně vykopány ještě další samostatné hroby.

⁵² O obřadech detailněji viz. Wan Xiang (2013: 111–112).

⁵³ *Chengmafa* 乘馬法 neboli „Zákon o vozech a koních“ vznikl v období válčících států.

⁵⁴ *Simafa* 司馬法 spis „Metody ministra války“ jehož autorství je přisuzováno 司馬穰苴 Sima Rangjumu a vznik je datován do období válčících států konce 4. či začátku 3. stol. př. n. l.

Pohřby vozů s veškerým vybavením, tedy bronzovými částmi, koňmi i vozatajem, byly častější spíše v hlavním městě, tedy ve dříve zmíněném Fenghao. Většina nálezů je datována do druhé poloviny raných Západních Zhou či později.

V raném období dynastie Západní Zhou byly pohřby vozů s koňmi nejčastěji ukládány do samostatných jam. Archeologické materiály z okolí hlavního centra v blízkosti Xi'an, a ze Zhouyuanu, Luoyangu a Xincunu 辛村 (viz Appendix I) ukazují, že pohřby vozu a koně v tomto období byly vždy v těsné blízkosti, ale odděleně od hlavních hrobek. Pokud byly dva nebo více vozy pohřbeny v jedné jámě, byly obvykle uspořádány vedle sebe. Koně byli nejprve poraženi, a teprve poté umístěni pod jhem po obou stranách oje, společně s bronzovou výstrojí a částmi vozu.

Jako typický příklad pohřbů z raného období Západní Zhou můžeme dle Lu Lianchenga (1993) uvést nález čtyřspřežných vozů s koňmi v jámách v Zhangjiapo (také označováno jako Fengxi viz Appendix I). Zde byly pohřbeny dva vozy v jámě č. 2, jeden z nich společně se dvěma, druhý se čtyřmi koňmi. Jáma č. 4 obsahovala tři vozy, jeden byl pohřben se čtyřmi koňmi, zbývající vozy vždy se dvěma koňmi, přičemž vozy byly umístěny vedle sebe.

Během středního období vlády dynastie Zhou, tedy v letech 900—850 př. n. l. se pohřební zvyky změnily. Jámy pro vůz byly nadále nezávislé na hlavní hrobce a bronzové části vozu byly většinou umístěné v nich. Bronzem zdobené postroje byly společně s koňmi povětšinou pohřbeny v hrobce hlavní. Takovým typickým příkladem jsou dle Lu Lianchenga (1993 a 1988: 388—407) hrobky č. 1 a č. 2 státu Yu v Rujiazhuangu 茹家莊, nedaleko Baoji 寶雞 v provincii Shaanxi. Zde byly ve dvou přidružených jámách odkryty celkem tři vozy a šest koní. Vozy se technologicky příliš neliší od jiných vozů této doby, ale jejich převratnou novinkou mezi polovinou a koncem 9. století je bronzové opásání kolových os *qi* 軹, které posílilo centrální osu v místech, kde jsou umístěny paprsky kol.

Lu Liancheng (1993) uvádí další velkou změnu v pohřebních rituálech, ke které došlo v druhé polovině 9. století př. n. l. Pro ni nejvíce dokladů pochází z pohřebiště aristokratické rodiny Jing 井 ve Fengxi (viz Appendix I) nedaleko Xi'anu. Jsou zde tři hrobky patřící třem generacím rodiny Jing. Nenachází se zde žádné jámy s vozy či se společně pohřbenými vozy s koňmi. Byly zde nalezeny samostatné jámy ale pouze pro koně. Vozy zde nebyly vůbec samostatně uloženy, ale byly společně s bronzovými částmi uloženy přímo v hlavních hrobkách. Dvě z nich obsahují 15 vozů, z nichž většina byla rozebrána a umístěna do vstupní rampy hrobky.

Některé jámy s koňmi se nacházejí nedaleko hlavních hrobek a obsahují někdy i 40 ks ostatků koní. Takovéto hrobové zvyky byly zjištěny z pozdější doby i na jiných územích.

Mezi hlavní naleziště Západních Zhou řadí Rawson (1999: 393) jižní okolí dnešního Chang'anu 長安 a to po obou stranách řeky Feng.

Musíme si však uvědomit, jak upozorňuje Falkenhausen (1999: 486), že Zhouské královské hrobky dosud nebyly nalezeny. Nemáme z nich tedy zatím žádné archeologické informace, které by zajisté byly velkým přínosem pro poznání královských pohřebních zvyků tohoto období.

Jak jsme již uvedli dříve, vozy v období dynastie Shang měly využití také jako honorifikační předměty vysoce postavených osob vystavované na obdiv. Barbieri-Low (2000: 36) tedy vychází z předpokladu, že i za doby vlády dynstie Západní Zhou byly některé vozy používány pro honorifikační způsob. Vzhledem k tomu, že pouze král a pravděpodobně pouze vysoká šlechta a členové královské linie měli svolení, či si mohli dovolit, vlastnit vozy, tak vlastnictví vozu zajisté naznačovalo vysoký post svého vlastníka.

Vystavování vozů na odiv bylo dle Rawson (1999: 397) zřejmě zásadní pro demonstrování statusu, či dokonce ranku. Chybí nám však dostatek informací na to, abychom byli schopni určit, jaké bylo propojení mezi vozy a hodnotní klasifikací hrobů. Z nápisů na bronzových nádobách z období Západní Zhou, které uvádějí dary od krále svým poddaným, zahrnující mezi nimi i vozy a jejich součásti vyplývá, že takové dary prokazovaly uznání a společenský status. Nápis na bronzovém kotlíku *Maogongding* 毛公鼎, uloženém v Národním palácovém muzeu v Taibei, je toho podle Shaughnessyho (1991: 81) obzvláště názorným příkladem. Třetí část nápisu této nádoby je soupis darů, kde kromě jiného, je i uveden dar vozu a spřežení. Figuruje zde vůz s bronzovým zdobením a dekorativním zábradlím s baldachýnem z tygří kůže, čtyři koně s přesně popsanou výstrojí včetně koženého postroje pro koně ve fialových barvách, jho s rolníčkami a další vybavení vozu a postrojů. Jedná se tedy o velmi detailní popis toho, co obdarovávaný obdržel.

Mezi další zajímavé nápisy na bronzových nádobách bychom mohli zařadit *Zuoce Da Fangding* 作冊大方鼎, sadu čtyřnohých kotlíků vyrobených za vlády krále Kanga (1005—978 př. n. l.) nalezených v Luoyangu, zachycující darování bílých koní vévodou Shi z Shao 召公奭, současníkem krále Wu Dinga 周武王. Bílí koně byli mezi Západně-zhouskou elitou

považovány za velmi šťastný dar a jejich darování proto často vedlo k vytvoření bronzové děkovné nádoby, která takovou událost připomínala (Wan Xiang 2013:79).

V pozdějších obdobích byly koně darovány většinou v počtu čtyř. Od zhouského krále byly dávány jeho vojenským velitelům či feudálním vládcům jako symbol rozšíření nebeského mandátu do vzdálených oblastí. O takovéto události můžeme číst v zápise *Guoji Zibai pan* 虢季子白盤, datovanou do vlády krále Yuana z Zhou 周宣王 (vládl 827/25—782 př. n. l.):

王易(賜)乘馬，是用左(佐)王；易(賜)用弓，彤矢其央；易(賜)用戍，用政(征)蠻方。⁵⁵

Král udělil (Zibaiovi) skupinu čtyř koní a ten je použil k podpoře krále, daroval luk a zářivě rudé šípy; daroval sekuru, aby s tímto podrobil barbarské regiony.

Podobné texty se objevují na dalších bronzových nádobách a je tedy zcela patrné, že koně a vozy byly za dynastie Západní Zhou považovány za cenné dary králů a ministrů feudálních vládců.

Výroba vozů dosáhla v období dynastie Zhou nebývalého rozsahu, a to jak v různosti vyráběných druhů, tak i v jejich způsobu využití. Dosud byly v oblasti od Zhangjiapo nedaleko Xi'anu přes území Fengshan nedaleko Pekingu až po Chaoyang v Liaoningu objeveny stovky vozů z období Zhou a tisíce dalších vozových komponentů (Cultural china). Užití vozu, jeho typům a nalezištím se ve své bakalářské práci detailně věnuje Adam Ostrihoň.⁵⁶

5. VÝZNAM KONĚ VE VÁLEČNICTVÍ A ARISTOKRATICKÉM RITUÁLU DOBY CHŪN QIŮ (春秋, 770—481 PŘ. N. L.)

5.1 Úvod do období Dynastie Východní Zhou

Jak bylo již naznačeno na začátku předchozí kapitoly, jednota státu Západní Zhou trvala až do roku 771 př. n. l., kdy do hlavního města Hao vtrhli barbaři Quan Rong 犬戎, město dobyli a svrhli zhouského vládce You Wang 周幽王. Tento vpád měl za následek přestěhování západního zhouského hlavního města na východ do Luoyangu v dnešní provincii Henan 河南,

⁵⁵ Překlad dle Wan Xiang (2013: 80).

⁵⁶ Text bakalářské práce Adama Ostrihoň (2015) *Vojnové vozy v staroveké Číně* je dostupný na <http://hdl.handle.net/20.500.11956/66575>.

tedy do méně exponované oblasti Centrální planiny. Od přestěhování hlavního města do Luoyangu je zhouská dynastie označována jako Východní Zhou 東周 (dynastie vládla 770—221 př. n. l.).

Období vlády Dynastie Východní Zhou dělíme do dvou epoch. První z nich je označována jako Chunqiu⁵⁷ 春秋時代 (770—481⁵⁸ př. n. l.) neboli období Letopisů,⁵⁹ druhé pak je nazýváno dobou *Válčících států* 戰國時代 (481—221 př. n. l.), té se budeme věnovat v následující kapitole.

I přes regionální odlišnosti je jasné patrné, že v období Letopisů vykazují pohřební zvyky koní a vozů společné rysy. Převážně by se dalo shrnout, že koně a vozy byly pohřbeny v samostatné jámě od hlavní hrobky a původně převažující zvyk rozmontovaných vozů se v tomto období zcela vytrácí.

5.2 Historický přehled doby Letopisů

Období Letopisů bylo velmi bouřlivé. V jeho průběhu došlo k výrazným společenským, politickým a kulturním změnám a začal se formovat model čínského státu. Zhouští vládci se sice v tomto období snažili zachovat rovnováhu sil diplomatickým vyjednáváním, ale ve skutečnosti to byla doba neustálých rytířských soubojů, paktů o přátelství a spojení, doba uzavírání mnoha koalic, ale také doba výměny rukojmích z panovnické krve. Dohody a smlouvy byly většinou porušovány s cílem zmocnit se druhého státu jakýmkoliv prostředky. Koncem období Chunqiu se mocenský boj zúžil na několik největších států.

Ze severu i jihu navíc na zhouský konglomerát tlačily barbarské kmeny, které se snažily zabrat zhouská území. Barbaři ze severu byli spojeni do kmenu, který byl obecně nazýván Di 狄, dělili se však do více větví a při svých výpadech nebyli příliš systematictí. Jejich požadavky na území vyplývaly převážně z důvodu zhoršení klimatu, které způsobilo jejich nutnost přesunu do příjemnějšího prostředí. Zato jižní barbaři, kteří si založili stát Chu byli výrazně nebezpečnější, postupovali totiž systematicky. V 8—7 stol. př. n. l. již stát Chu ohrožoval státy centrální planiny a aspiroval na převzetí mandátu nebes od vládců dynastie Zhou.

⁵⁷ Dobové označení Chunqiu pochází z názvu knihy Letopisy Chunqiu, která pojednává o historii státu Lu 魯 a jejímž editorem byl dle tradice Konfucius.

⁵⁸ Názory na dataci ukončení období Chunqiu se různí. Data uvádíme podle Falkenhausena (1999: 450).

⁵⁹ Někdy také označováno jako Letopisy jara a podzimu.

Proto byl vytvořen systém tzv. hegemonů *bà* 霸, což byli silné státy na okrajových územích státu Zhou. Byly vedené spřátelenými vévody, kteří kolem sebe shromáždili vazalské státy, spřízněné válečně či diplomaticky, za což od zhouského dvora získávali tributy výměnou za poskytovanou ochranu. Významným prvkem se stala výměna zajatců, či ručitelů, za účelem udržení smíru.

Ani systém cest není v této době opomenut. Z mnoha historických spisů víme, že poradci vládců cestovali napříč státy. Systém cest byl dokonce mnohem více sofistikovaný. Jak je zdokumentováno v *Zuozhuanu*, v prvním roce vévody Zhuanga a 31. roce vévody Xiangy byly budovány ubytovací domy „dům krále“ 王姬之館 a „dům lenních knížat“ 諸侯之館 za účelem ubytování vyslanců z zhouského dvora a z feudálních států. Kvalita cest a jejich možné využití pro vozy jsou v těchto textech zmiňovány dokonce v souvislosti s funkčností, respektive nefunkčností místní vlády. Většina cest byla mimo města a zajišťovala jejich propojení se zemědělským územím.

Koncem 7. stol. Př. n. l. dochází k bitvě u Chengpu 城濮, po níž je nastolena mocenská rovnováha mezi hegemony. K dalšímu postupu barbarského státu Chu, který se tehdy stal hegemonem jihu, do centrální planiny již nedošlo.

5.2.1 Význam koně ve válečnictví

V době Letopisů se vůz stal hlavní vojenskou zbraní. Spolu s celkovým nárůstem vojenské síly jednotlivých států vzrostl i procentuální počet vozů v armádě a navýšil se počet pěšáků přidělených k jednotlivým vozům. Také tím, že k vozu bylo nově přiděleno více mužů byl způsob bojů zcela pozměněn. Zpočátku období byla větší pozornost věnována vojenským uskupením podle typu boje. Postupně byla trénována souhra vozů s pěšáky, aby bylo dosaženo dobré koordinace se zbytkem armády.

Záznamy v předaných textech ukazují, že s ústupem doby Letopisů se vozy staly klíčem k vítězství. V bitvě u Yanlingu 鄢陵 roku 575 př. n. l. mezi státy Chu a Jin vedlo přeskupení armády a Jinských vozů k celkové porážce armády státu Chu. Vojenské útvary a technické přizpůsobení vozů poté prošlo zásadními vývojovými změnami. Formace již nebyly tvořeny jednou linií vozů, jako tomu bylo dříve, ale vozy byly rozmístěny v rámci hloubky bojové linie. Takovýmto způsobem již nebyl pohyb vozu ve formaci omezen a ten se mohl utkat s nepřáteli,

případně rychle pronásledovat nepřátelský vůz.⁶⁰ *Zuozhuan* 左傳 (28 rok vlády vévody Xi) nám dokonce poskytuje informaci, že koně byli Chuským generálem Xuchenem 胥臣 překryti tygřími kůžemi, což by se dle Wan Xiang (2013: 98) dalo považovat za jakési první brnění.

Jak uvádí Lu Liancheng (1993) změnou prošla i samotná konstrukce vozu. Zatímco kola vozu v období Shang měla obvykle 18 paprsků, v době Zhou byl jejich počet rozšířen i na 26. V době Letopisů okolo 8—7. stol. př. n. l. měla kola vozů 25—28 paprsků. Délka vozu se pohybovala okolo 1 metru a 0.8 metru šířky a vůz měl dřevěné stěny se vstupním otvorem pro vojáky v zadní části vozu. S příchodem období Letopisů byly vzhled a konstrukce vozu vylepšeny. Tvar tažné oje se ke konci zvýšil, což zmenšilo potřebnou sílu pro tažení koňmi a zvýšilo rychlost vozu. Také došlo k rozšíření vozu na 1,5 metru. Klíčové komponenty jako tyč, kryt osových hlav a jho byly vybaveny měděnými odlitky, což zvýšilo stabilitu vozu a jeho pevnost. Takovéto ozdobené vozy byly nazývány buď zlaté vozy *jinche* 金車, útočné vozy *gongche* 攻車, či ozbrojené vozy *rongche* 戎車 (Fierce). Na pozdějších vozech, jako jsou ty z hrobu raného období Letopisů, v Songcun 宋村 v provincii Shaanxi a v hrobce markýze Yi z Zeng 曾侯乙⁶¹ v Suizhou (viz Appendix I) v provincii Hubei, byly konce náprav opatřeny ostrými hroty. V zadní části vozové kóje v chuské hrobce v Ma'an Shan v provincii Henan byla nalezena bronzová skořepina. Takové vybavení bylo dle Lu Lianchenga (1993) jasně součástí vozové zbroje.

5.2.2 Význam koně v aristokratickém rituálu

Po přesunu hlavního města na východ došlo k oslabení moci zhouských vládců. Vzestup místních lenních knížat vedl k soupeření o moc mezi nimi, v jehož rámci hrála důležitou roli i demonstrace společenského statusu. V období Letopisů byly k takovému účelu používány dary a velmi často se jednalo o koně. Darování koní se již neomezovalo pouze na krále a lenní vládce, jak tomu bylo dříve, ale rozšířilo se také do vrstev vyšších úředníků a ministrů. Dokládá nám to *Zuozhuan*, kde například roku 638 př. n. l., dvacátý druhý rok vévody Xi z Lu 魯僖公, jinský princ Chong'er 重耳 (budoucí vévoda Wen z Jin 晉文公) utekl ze svého věznění (jako ručitel smíru) a uchýlil se do státu Song, kde jej vévoda Xiang 宋襄公 obdaroval 20 páry koní. O několik let dříve mu vévoda Huan z Qi také daroval 20 párů koní a dal mu ženu svého jména

⁶⁰ *Zuozhuan* 15. rok vlády vévody Xiang.

⁶¹ Hrobka markýze Yi z Zeng patří mezi významná archeologická naleziště, je datována do roku 433 př. n. l. a byla objevena roku 1978.

za manželku. Všechny tyto koně byly později v Chong'erově výpravě a pomohli mu stát se čínským hegemone. Koně však nebyli dle Wan Xiang (2013: 82—83) používáni pouze ve formálním styku, ale i v soukromém obdarovávání. S postupem času však význam koní jako darů upadal a ke konci období Letopisů se koně staly tak běžnými, že jejich dostatek dal v následujícím období Válčících států za vznik nové disciplíny — jezdeckví.

Jako velkou zajímavost této doby uvádí Wan Xiang (2013: 86) speciální vozatajskou hru nazvanou „narážení os kol“ *guji* 轂擊, která byla velmi populární mezi elitou státu Qi. Cílem hry bylo pro vozataje narazit na kolovou osu protivníka. Protože se jednalo o velmi nebezpečný druh zábavy, kancléř Yan Ying ji za své funkce (578—500 př. n. l.) zakázal. Tato hra je zmíněna v Letopisech Mistra Yana *Yanzi Chunqiu* 晏子春秋.⁶²

V pozdním období Letopisů jako by se objem majetku v rámci pohřebního rituálu stal jakousi soutěží. Hlavními důraz byl kladen na rozměry pohřebních jam s vozy, počet pohřbených vozů a koní. Na hřbitově státu Qin v okrese Fengxiang 鳳翔縣, Shaanxi má jeden z hrobů (M1) jámu pro vozy o rozměrech délky 111,6 m, šířky 25 m a hloubky 13,5 m. Hrob byl sice dávno vykraden, ale, jak uvádí Lu Liancheng (1993), odhaduje se, že stále je v jeho jámě pohřbeno okolo 100 vozů, které čekají na své odhalení.

Starý text *Zuozhuan* nám zase pěkně popisuje obětování koní. Například v zápise z roku 564 př. n. l., devátém roce vévody Xiang z Lu 魯襄公 je popsáno obětování koní spojené s velkým požárem ve státě Song. Po detailním popisu povinností jednotlivých velitelů při hašení ohně je zmíněna záchrana koní a vozů a jejich vojenská připravenost. Na závěr této části je zmíněno obětování koní na městských zdech a obětování Pan'gengovi⁶³ 盤庚 před západní bránou. Proč byly použity k obětování zrovna koně není příliš jasné. Běžně byl k obětinám používán skot, ovce či kozy. Wan Xiang (2013:84) se domnívá, že je to tím, že kůň je spojován hexagramem *yang* 陽 nebo *qian* 乾 a zabití koně symbolizuje eliminaci *yangqi* 陽气, tedy síly, která napomáhá ohni.

Včasné uvědomění si důležitosti vojenské jízdy, resp. v počátcích tohoto období se jednalo poze o jízdu na vozu, sehrálo zásadní roli v převzetí moci mezi jednotlivými státy. Jak se z pozdějších textů dozvídáme, v období vlády Zhou bylo zřízeno šest typů výuky. Tři z nich, včetně řízení

⁶² Vnitřní kapitoly, různé 6.2 (Zdroj <http://ctext.org/yanzi-chun-qiu/qi-ren-hao-gu-ji-yan>).

⁶³ Shangský král považovaný za předka vládců státu Song.

vozu *yu* 御, lukostřelby *she* 射 a hudby *yue* 樂, zajišťovaly výcvik pro obřadní přehlídky vozů. Lu Liancheng (1993) vysvětluje, že podle bambusových záznamů ze 3. století př. n. l. nalezených v hrobce Shuihudi 睡虎地秦简, v provincii Hubei, museli všichni dospělí muži projít čtyřletým kurzem řízení vozu. Většina vozatajů na velitelských vozech byli šlechtici vysokého společenského postavení.

5.2.3 Význam koně doložený v pohřebních zvycích

V období Letopisů se s pohřebním obětováním koní setkáváme více, než v předchozích dobách. V jednotlivých státech se však pohřební zvyklosti týkající se koní a vozů velmi lišily. Uvedme nyní několik příkladů z jednotlivých států.

V kulturním centru státu Jin, kde byli koně velmi rozšířeny a jejich využití bylo různé, byly koně a vozy umísťovány zvlášť do dvou vzájemně propojených jam. Vozy byly umístěny v úhledných řadách a koně spočívali před vozy. V některých případech dvě jámy tvořily písmeno „L“ či „T“. Takovým příkladem naleziště tvaru „L“ je lokalita Shangma 上馬 v Houma, Shanxi, kde byly objeveny tři jámy z období Letopisů. V jámě č. 1 byly umístěny 3 vozy a těsně před vozovou jámou byla vyhloubena jáma pro koně. Koně zde pohřbení dle Wan Xiang (2013: 53—61) vykazují známky pohřbení zaživa.

Jako příklady pro naleziště typu „T“ bychom mohli uvést Chengcun 程村, hřbitov v Linyi 临猗, Shanxi. Zde se jedná o hrobku ministra Zhao 趙卿, která je doprovázena třemi jámami koní a vozů orientovaných do tvaru „T“. V jedné z jam bylo odkryto 12 popravených koní a pět nepoškozených vozů, vždy pohřbených v jedné jámě tvořené dvěma podjámami. Zatímco vozy byly pěkně umístěné v řadě, koně byli pohřbeni zaživa. Zbývající dvě jámy z tohoto místa vykazují dle Wan Xiang (2013: 53—61) stejné prvky, jen se liší v počtech koní a vozů. Jednotlivé podjámy zde však mají různou výšku dna.

Zajímavým nalezištěm je lokalita Shangcunling 上村嶺 státu Guo 虢 nedaleko Sanmenxia, Henan. Zde bylo nalezeno 234 hrobů a 3 jámy obsahující koně a vozy. Ty však mají zcela odlišné vnitřní rozmístění. Koně byli umístěni přímo pod nepoškozené vozy, kterým nebyla sejmuta kola, jako je tomu například v nalezišti Liulihe z období Západní Zhou (viz Appendix I). Další naleziště Guojiamiao 郭家廟 v Zaoyangu je také zajímavé. Zde byla nalezena jáma s jedním vozem a dvěma koňmi a také dvě jámy pouze s vozy bez koní. V jámě s koňmi byla

nejprve na dno umístěna kola a koně a teprve na ně navrch položeny vozy. V samostatné vozové jámě byla z vozů také kola sejmuta a umístěna na dno jámy. Wan Xiang (2013: 53—61) dále uvádí, že navrch byly poté na sebe navršené tři vozy, které jsou hojně zdobené a kromě dekorativních bronzových ornamentů jsou také pečlivě potřeny lakem.

Ve státě Chu si můžeme uvést jako zajímavé a také typické naleziště Xiasi 下寺 v Xichuanu, Henan. Na hřbitově s 20 hroby je 5 jam, které vždy přísluší konkrétnímu blízko umístěnému hrobu. Nejdůležitější hrob je dle Wan Xianga (2013: 53—61) umístěn centrálně a je doprovázen největší jámou s vozy a koňmi, která je 21 metrů dlouhá. Šest vozů je horizontálně umístěno tak, že koně vypadají, jako by vozy táhli směrem na západ. V jámě nebylo nalezeno příliš mnoho bronzových vozových ozdob, ty jsou umístěné v hlavní hrobce.

Největší odlišnosti vykazují hroby nalezené ze státu Qi. Stát Qi byl prosperující a kulturně vyspělý stát a na jeho území, tedy na Shandongském poloostrově, se rozkládaly velké pastviny. Od původních obyvatel Shanrongů 山戎 a Diů 狄 získali Qiové v bojích mnoho koní. Možná díky tomu to byl právě stát Qi, který v Číně založil tradici chovu koní. Mezi nejvyšší vrstvou, která si ke koním vytvořila blízký vztah, je vhodné zmínit vévodu Jing z Qi 齊景公 (vládl 547—490 př. n. l.). Ten je znám pro stavbu velkých paláců a byl považován za nadšeného vlastníka mnoha psů a koní, ale i za přísného vládce plného extravagance.⁶⁴

Z archeologických nálezů víme, že qiská elita nechala ve svých hrobkách pohřbít mnoho koní. Takovým zajímavým příkladem nám může být naleziště v Yatou 崖头 v okrese Linzi, kde byla odkryta jáma dlouhá 32 metrů s ostatky 10 vozů a 32 koní (Wan Xiang 2013: 86). Druhou zajímavou hrobkou v Yatou je hrob vévody Jinga 景公 (detailněji viz Appendix I), v jehož okolí bylo dosud nalezeno 145 ostatků koní a budoucí nálezy se předpokládají. Celkově je odhadováno, že hrob bude obsahovat okolo 600 ostatků koní. Jedná se o velmi zajímavou hrobku poukazující na počín okázalé spotřeby.

Za charakteristický rys qiských pohřebních zvyklostí lze považovat jednu společnou jámu pro dva vozy s koňmi, které jsou pohřbené tak, jako byli skutečně používáni. Velmi často zde byl pohřben i vozataj, který byl umístěn ve voze. Mezi větší naleziště patří například Dabuzishan 大堡子山, v Lixianu, Gansu, které bylo identifikováno jako pohřebiště vévody Xianga z Qin

⁶⁴ Shiji 史記 32, 1504.

秦襄公 (vládl 777—766 př. n. l.). Zde bylo odkryto 12 čtyřspřežných vozů umístěných do mřížky 4x3. Jak uvádí Wan Xiang (2013: 53—61) byla tato hrobka bohužel vykradena a mnoho zlatých ornamentů bylo odcizeno. I tak je však patrné, že qinské zvyky se od ostatních velmi lišily.

6. POČÁTKY JÍZDY V DOBĚ VÁLČÍCÍCH STÁTŮ

6.1 Historický úvod do období Válčících států 戰國時代 (481—221 př. n. l.)

V následujícím období válčících států se konflikty mezi čínskými státy ještě zintenzívnily, hlavním cílem bylo sjednotit říši a vybudovat jednotné Podnebesí.⁶⁵ Jednou ze základních změn byla výroba železa, zatímco předchozí období byla dobou bronzu. Díky všudypřítomnému železu začala produkce mnoha druhů nástrojů i zbraní, které dosud byly z kamene, dřeva, kostí či bronzu. Tento objev zvýšil produktivitu zemědělství, došlo k rozvoji obchodu a celkově zapříčinilo růst měst.

Objev železa otevřel novou cestu také ve vojenství. Díky lepším nástrojům bylo možné uvolnit více lidí ze zemědělství a využít je při nasazení ve válečných konfliktech. Zatímco v období Letopisů byly střety zpravidla malého rozsahu, v období Válčících států, s rekrutováním mohutné armády z masy rolníků a zavedením jízdy dle vzoru kočovníků, pěchoty a ničivého samostřílu, se bitvy změnilly v dlouhodobé krvavé válčení, které mělo vliv i na samotné venkovany.

V průběhu tohoto období o moc mezi sebou soupeřily větší státy. Zbývající část území Podnebesí byla rozdělena mezi několik středně velkých států a velkého množství malých státeků a knížectví. Roku 453 došlo navíc k rozpadu státu Jin na tři nové státy Han 韓, Wei 魏 a Zhao 趙 a politické rozdělení se tak výrazně změnilo. O moc mezi sebou nově soupeřilo 7 států: Qin 秦, Chu 楚, Yan 燕, Qi 齊 a tři státy vzniklé pro rozpadu říše Jin, tedy státy Han, Wei a Zhao.

Důležitou roli ve významu koně v historii Číny sehrál stát **Zhao**, který se rozprostíral na severním území, měl také velké zkušenosti s kočovníky ze severu. Jak si dále uvedeme, Zhaové se od kočovníků naučili jízdě na koni a jako první vytvořili jízdu, kterou poté velmi úspěšně

⁶⁵ Podnebesí (天下 Tiānxià) bylo označení, kterým Číňané označovali svoji zemi.

využívali při svých dobovačných výpravách do okolních států. Nájezdy severských kočovníků a nutnost velké armády v pohraničí však stát Zhao natolik vyčerpávaly, že si při severní hranici vybudoval kolem roku 300 př. n. l. kamennou hradební zeď.

Nejčastější formou obrany byly zejména v období Válčících států právě hradební zdi, které si čínské státy a knížectví budovaly a byly namířeny nejen proti nomádkým kmenům, ale také proti čínským rivalům. Zdi byly budovány zejména v horských průsmycích či jiných zranitelných místech, nicméně jejich efekt proti jízdě byl velmi malý, jelikož pohyblivý nepřítel je mohl obejít.

Mezi důležité změny této doby patří pád původní zhouské aristokracie a s ní i kultu předků, tudíž bylo nutné vytvořit nový systém. Zásadní změnou tohoto období je vznik byrokracie, která dominuje společnosti. Dochází také k centralizaci států se správními okrsky a uznání stejných povinností a výsad pro obyvatele státu. Půda přechází do osobního vlastnictví a je tedy možné ji dědit či odkázat. Všechny tyto změny mají za následek velký rozvoj venkova, řemesel a obchodu a spolu tím i vznik prvních tržišť. Města doznávají velkého rozvoje, dochází k zhuštění obyvatelstva a vytváření městské kultury, jsou také centrem řemesel a obchodu.

6.2 Doklady pro jízdu na koni v kulturách severního pásu před dobou válčících států

Doba Západní Zhou je jedno z nejdůležitějších období pro osvojení si vojenské jízdy na koni. Jak si detailněji uvedeme v další kapitole, Průšek (1971:128-131) uvažuje, že kočovná jízda se na severu Číny objevila už v době Západní Zhou.

Před tím, než se budeme věnovat vzniku jízdy v Číně, musíme věnovat pozornost kulturám severního pásu, odkud byla jízda převzata.

6.2.1 Severní kočovníci

První pastevecké komunity ovládající jízdu na koni se objevily již okolo 8. století př. n. l. a tito jezdečtí pastevcí na severním území Číny jsou obecně označeni za „rané nomády“, mohou být

považováni za kulturní předchůdce Xiongnuů⁶⁶ 匈奴, Hunů⁶⁷ a pozdějších Turko-Mongolských nomádů.

Kočovníci na severu byli pastevci, kteří vzhledem ke klimatickým podmínkám oblasti, kterou osídlili, neměli mnoho příležitostí k usazení a zajištění si obživy hospodařením. Možná proto je velmi lákaly sklady plné zásob, které měli Číňané na svých územích. Kočovníci tak nevynechali příležitost k loupení mezi čínskými usedlíky a projížděli se krajem usedlých zemědělců. Jako jezdci byli výrazně pohyblivější než pěší obyvatelé, méně zranitelní a také jejich domorodá step jim poskytla nekonečný prostor, kam se mohli rychle ukrýt. Výhoda rychlé jízdy byla k užítku i za předpokladu, že bylo pěšáků více. Kočovníci pochopili, že jako jízda měli navrch a mohli se přesunout tam, kde bylo pěšáků zrovna málo.

Útoků kočovných kmenů v tomto období bylo na sever čínského území poměrně mnoho. Jak uvádí Průšek (1971: 128—131) například Xiongnuové napadali severní území za účelem lupu velmi často. Nejednalo se však o válku, ale pouze o nájezdy za účelem získání kořisti. Pro čínské obyvatele se však jednalo o zcela nový druh nebezpečí. Jak dále popisuje Průšek (1971: 128—131) Xiongnuové pořádali i větší nájezdy, které jsou popsány v různých historických zápisech. K jejich obraně bylo nasazeno kromě 75.000 pěšáků i 600 vozů, což velikostí poukazuje na nasazení královské armády. Průšek (tamtéž) potvrzuje, že nájezdy Xiongnuů byly s největší pravděpodobností provedeny obrněnou jízdou, zatímco zhouská armáda používala pouze obrněné vozy.

Xiongnuové se v dokladech objevují jako první opravdoví koňští nomádi v čínské historii. Dle Průška (1971: 133) však nemohli být z území blízko Číny, jelikož se objevují pouze na krátké období a není o nich zmínka před, ani po tomto období. Dle něho se tedy jednalo o kmen ze vzdálenějšího území, který podnikl výjezdnou výpravu na území Číny. Zřejmě se jednalo o kmen buď z území Mongolské stepi, nebo z území Altajských pastvin.

V tomto období je tedy ve vojenství důležitý mezník v přechodu na způsob kočovnického stylu boje z koňského hřbetu. Zatímco ve stepích se objevuje již před rokem 1000 př. n. l. a na území samotné Číny máme také doklady starší, než jsou z doby válčících států, ale dosud chybí z oblasti vlastní čínské civilizace. Zatím byly provedeny významné nálezy hlavně v severním

⁶⁶ Xiongnuové byli sjednocené nomádské kmeny, o jejichž původu je známo jen velmi málo. Sídli na území severní Číny. Historicky jsou zmiňováni až od vlády dynastie Qin 秦, cca od roku 215 př. n. l.

⁶⁷ Hunové byli turkický kmen, který obýval území od východní Evropy až po centrální Asii v období mezi 1. a 7. stoletím n. l.

pásu, který měl velmi blízké styky se stepí, jako je například naleziště Nanshan'gen (viz kapitola 6.2.2), které je klíčové, jelikož ukazuje na období 9.—8. stol. př. n. l.

Nálezy v severní oblasti z období Západních Zhou až po dobu Válčících států obsahují čím později, tím více koňského vybavení a ornamentů. Množství a druhy koňské výbavy společně s nalezenými koňskými obětinami dle Di Cosma (1999: 912) naznačují vzrůstající důležitost koně a to jak v ekonomické, tak symbolické sféře.

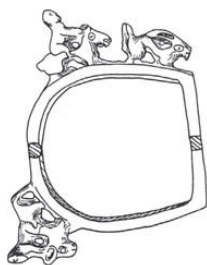
6.2.2 Naleziště Nanshan'gen 南山根

Je mnoho indicií, že rané užití kovových koňských doplňků může být spojeno s vývojem svrchní Xiajiadianské⁶⁸ 夏家店上層 kultury, která se nacházela v údolí řeky Laoha 老哈河 na území dnešního Mongolska. Vzhledem k faktu, že v hrobech nebyla nalezena sedla a třmeny dosud nebyly vynalezeny, je těžké určit, zda nálezy spojené s koňmi mají být spojeny s jízdou na koňském hřbetu. Mohlo jít o jiné užití koně, například zapřažení do vozíku či vozu. V Horním Xiajiadianském nalezišti Nanshan'gen však byly nalezeny důkazy o tom, že koně byli opravdu používáni k jízdě. Dokazuje to nalezený bronzový prsten, který je zdoben postavami lovců na koních pronásledujících zajíce (viz Obrázek č. 10 část A). Tento nález podle Di Cosma (1999: 912) dokládá existenci jezdců na severo-východním území již mezi 8. a 7. stoletím př. n. l. Dalšími nálezy spojovanými s koňmi jsou bronzová udidla, otěžové kroužky, ornamenty a brnění či masky používané k ochraně koňské hlavy. Vše bylo vyrobeno z bronzu, ornamenty obsahovaly prvky tvaru disku, zvonky, ozdoby hlavy a masky.

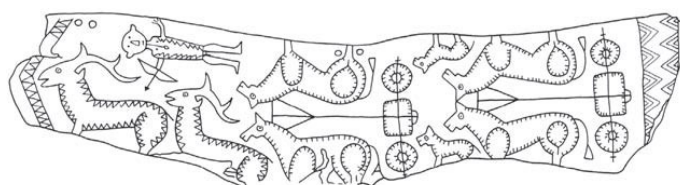
Velmi zajímavým je dle Di Cosma (1999: 916) objev kostní plakety (viz Obrázek č. 10 část B) v hrobce číslo 102, která je datována do 8. století př. n. l.. Je na ní vyryta lovecká scéna, při níž je použit vůz tažený koňmi. Scéna zaznamenává lovce s lukem a šípem, mířícího na dva jeleny, zatímco dva lovečtí psi stojí při boku koním zapřaženým do vozů.

⁶⁸ Horní Xiajiadianská kultura (夏家店上層文化) je datována do období 1000—600 př. n. l. a rozkládala se na území severo-východní Číny, dnešního Vnitřního Mongolska, severní části provincie Hebei a západní části provincie Liaoning, v údolí řeky Laoha 老哈河.

A

B

Obrázek č. 10 Nálezy z Nanshan 'gen, Ningcheng Xian, AO Vnitřní Mongolsko, 8. stol. př. n. l. (A) Fragment; (B) Lovecká scéna; Použito z Hanks (2009: 276)

Železné ornamenty se pravidelně opakují pouze v období Válčících států a počátečního období dynastie Han. Nálezy částí koňských postrojů se v hrobech objevují zejména v období vlády dynastie Západní Zhou a období Jara a podzimu. V jižní části obývaného území však nálezy s doklady o jízdě až do 6. století př. n. l. chybí. Z tohoto období byly nalezeny speciální jezdecké uzdy v Yanqingu 延慶 nedaleko Pekingu. V Centrální planině nálezy neprokázaly užití koně k jízdě až do 4. století př. n. l. To by mohlo poukazovat na postupný přesun komunit ovládajících jízdu směrem na jih, nebo postupné pronikání jízdy do jižní oblasti.

6.3 Objevení se jízdy v době Válčících států a její doklady v kulturách severního pásu

Odborníci se domnívají, že koně nebyli používáni v boji až do doby cca 1500—1000 př. n. l. Zásadní je však otázka obrněné jízdy, která byla pravděpodobně velmi stará a vojenské jízdy, která byla objevena v době železné cca po roce 1000 př. n. l. Zajímavostí je, že Hunové a jejich předchůdci Skytové⁶⁹ již vytvářeli armády. Jak uvádí Anthony (2007: 222—224) Skytové v době železné dokonce tvořili oficiální armády městských států.

Mezi čínskými státy tohoto období a barbarským kmeny vznikaly i důležité ekonomické dohody. Koně hrály velkou roli ve válčení a bylo nutné si zajistit jejich přísun. Právě takové dohody, jak uvádí Di Cosmo (1999: 950), byly uzavírány mezi státy a přilehlými kmeny. Jak jsme již uvedli v kapitole o pohřebních zvycích, například stát Qi si koně zajišťoval od kmenů Di, které pravděpodobně nebyly nomádské, ale věnovaly se chovu koní.

⁶⁹ Skytové je souhrnné pojmenování pro příslušníky kočovných kmenů íránského původu, obývajících ve starověku značnou část východní Evropy v období mezi 7 stoletím př. n. l. a 4. stoletím n. l.

Vztahy mezi státem Zhao a nomády Hu⁷⁰ zase urychlilo přijetí vojenské jízdy. Di Cosmo (1999: 951) uvádí, že obchodní a diplomatické vztahy mezi Centrální planinou a kmeny Hu jsou doloženy nejen v historických textech *Zhanguoce*⁷¹ 戰國策, ale také v *Mu Tianzi zhuan* 穆天子傳. Spis *Zhanguoce* popisuje dovoz koní a kůží ze severu, *Mu Tianzi zhuan* zase, i přesto, že se jedná o beletristické dílo, zmiňuje informace, které musely vycházet z aktuálních praktik a zvyků. Na seznamu největšího z darů obdrženího králem Mu byli kromě jiných zvířat uvedeni také koně v počtu několika stovek. V obou kulturách byli koně ceněni, v Číně byli používáni na pro vojenské a ceremoniální účely, ale dle Di Cosma (1999: 963) to byl právě sever, který zajišťoval jejich nadbytek pro prodej do Číny.

6.3.1 První přímý kontakt

Jako první písemný důkaz, který předkládá Di Cosmo (1999: 960) a který pojednává o přímém kontaktu Xiongnuů a Číny je doložen z roku 318 př. n. l. v *Shiji* 史記, kde je zaznamenáno, že se Xiongnuové přidali do spojení se státy Han, Zhao, Yan a Qi proti společnému nepříteli – státu Qin. Další a mnohem přesnější důkazy o vztazích nomádů Hu a čínských států pocházejí z diskuze na dvoře Zhaoského krále Wulinga 趙武靈王 roku 307 př. n. l., zaznamenané v *Zhanguoce*, kde hlavním bodem debaty je vyjádření královské podpory k přijetí obrněné jízdy a lukostřelby napříč krátkozrakému konzervatismu královských poradců. Hlavním důvodem pro změnu vojenského smýšlení bylo získání výhody oproti jiným čínským státům využitím nové techniky boje a vojenské taktiky. Detailněji si vojenské reformy uvedeme v následující kapitole 6.3.2. V textu *Zhanguoce* je dle Di Cosma (1999: 963) také jako v jediném textu zmíněn popis jezdeckého vybavení a zručnosti lukostřelců.

6.3.2 Vojenské reformy krále Wulinga z Zhao

Stát Zhao, který se nacházel na severu, byl za vlády krále Wulinga 武靈王 (vládl 325—299 př. n. l.) neustále obtěžován nomádskými kmeny Donghu 東胡 a Xiongnu. Právě tyto nájezdy mohly být inspirací pro jeho pozdější reformy, které začal uplatňovat roku 307 př. n. l. Převážně se jednalo o vojenské reformy, týkající se přizpůsobení způsobu boje nomádským kmenům *hufu qishe* 胡服騎射. Až dosud byli velitelé při boji na koni oděni do obyčejných

⁷⁰ Huové či Hunové jsou pravděpodobně stejnou skupinou nomádů jako Xiongnuové.

⁷¹ *Zhanguoce* (Strategie válčících států) – anonymní dílo, kniha byla pravděpodobně rekonstruována již za dynastie Han.

dvorských šatů. Wuling nařídil všem svým velitelům nosit vojenský oděv, jako nosí Huové, tedy kalhoty s opaskem, boty, kožešinové čepice a kožešiny. Toto opatření se ve skutečnosti týkalo i celého dvora. Wuling navíc nechal vytvořit vojenské jízdní oddíly a přikázal je cvičit nejen v jízdě a taktice jízdy v boji, ale také v lukostřelbě ze hřbetu koně, označovaném v textech jako *qishe* 騎射.

Jeho reformy se však neobešly bez odporu. Zatímco mnoho reformistů a úředníků je podporovalo, jelikož vidělo jejich přínos k rozvoji státu, tak konzervativní členové královské rodiny, například Wulingův strýc vévoda Cheng 公子成 patřil mezi jejich odpůrce.⁷² Odmítal „Kopírování barbarského oděvu a změnu starých pravidel“ 不该 „袭 远方之服, 变古之教“.⁷³ Jeho odpor byl tak velký, že vévoda Cheng dokonce odešel od dvora. Wuling však vytrval a sám nosil ke dvoru „barbarské“ oblečení. Postupně přesvědčil ostatní, aby jej nosili také, a nakonec se mu povedlo přesvědčit i pana Chenga, čímž další odpor zastavil:

....今吾將胡服騎射以教百姓，而世必議寡人矣。....⁷⁴

....Král Wuling.: Abych je naučil stovce příjmení, rozhodl jsem se přijmout Huský oděv a jízdní lukostřelbu, proto mne svět jistě bude kritizovat....

王曰：「寡人非疑胡服也，吾恐天下笑之。狂夫之樂，知者哀焉；愚者之笑，賢者戚焉。世有順我者，則胡服之功未可知也。雖驅世以笑我，胡地中山吾必有之。」

王遂胡服。使王孫綽告公子成曰：「寡人胡服，且將以朝，亦欲叔之服之也。家聽於親，國聽於君，古今之公行也；....⁷⁵

Král řekl: „Není to tím, že bych pochyboval o huském oděvu. Mám obavy, že se mi svět bude smát. Potěšením pomateného muže je lamentování muže zkušeného. Smích hloupého muže je neštěstím pro muže zasloužilého. Pokud jsou v této generaci muži, kteří mne budou následovat, pak dobrý výsledek (z přijetí) huského stylu oblečení nemůže být znát. I přesto, že mi to způsobí výsměch této generace, bezpochyby mi to zajistí území Hu a Zhongshanu.“ Král pokračovat v přijetí Huského oblečení. Poslal

⁷² Detailněji viz Nicola Di Cosmo (2002: 134-38).

⁷³ Zdroj textu pro překlad z anglického do českého jazyka <http://lib.hku.hk/bonsall/zhanguoce/19.pdf>, překlad do anglického jazyka B.S. Bonsall, překlad do českého jazyka Marie Perlíková.

⁷⁴ Zdroj textu a překladu tamtéž.

⁷⁵ Zdroj textu a překladu tamtéž.

Wang Sunxieho k vévodovi Chengovi s oznámením: „Přijal jsem Huské oblečení a budu jej nosit i u dvora. Přeji si, abys jej, jako můj strýc, přijal také.“

Jak uvádí Yap (2009: 13) Wulingovy vojenské reformy výrazně zlepšily schopnost zhaoské armády v boji. Stát Zhao napadl roku 307 př. n. l. Huský stát Zhongshan 中山 a povedlo se mu zabrat několik huských měst. V roce 306 př. n. l. armáda státu Zhao zahájila expedice do severních oblastí území Wuhu⁷⁶ 五胡 a byla velmi úspěšná. Náčelníci huských klanů Liufan a Linhu se vzdali a jejich území byli zařazeni do komandérie *dai* 代. V dalším roce byla připojena část území Zhongshan. V roce 304 př. n. l. bylo státem Zhao zabráno huské území na horním toku Žluté řeky. V dobytých oblastech král Wuling vytvořil dvě prefektury a postupně rozšířil svou zemi až na hranici se státem Yan a donutil dva klanové vůdce Liufanů a Linhuů ke kapitulaci. Následně král Wuling převzal kontrolu nad jejich armádami a přidal je do své armády, kde pro ně vytvořil samostatné oddíly sestavené výhradně z domorodých a odolných kočovných válečníků.

I přesto, že není zatím možné přesně datovat zavedení obrněných vojáků na koních, můžeme si uvést jeden příběh z Zuozhuanu⁷⁷ 左傳 z knihy vévody Zhao, 25. roku, týkající se roku 517 př. n. l. Tato pasáž se týká právě jízdy, resp. využití koně k jízdě, byť Lewis (1999: 624) uvádí, že nepojednává přímo o vojenské jízdě. Jedná se o příběh, ve kterém poté, co vévoda z Zhao 昭子 zemřel, byl velitelem pro Levou část Zhanem naložen na koně, za účelem návratu do Lu. Cestou byli však zajati.

.....卒，左師展將以公乘馬而歸，公徒執之。⁷⁸

V polovině či koncem 4. století původně samostatné jízdní síly již jistě doprovázely pěší armády, ale zatímco pěšáků mohly být jedno či dva statisíce, tak kavalérie čítala ne více než pět či šest tisíc. Dokonce i v armádě Zhaoského krále Wulinga, proslavené přijetím nomádského oblečení a zavedením jízdních lukostřelců 騎射 koncem čtvrtého století, se jednalo spíše o podporující roli kavalérie. To je také naznačeno v obsáhlém textu o použití kavalérie ve fragmentu ze Sun Binova⁷⁹ 孫臏 vojenského spisu „Umění války“ 孫臏兵法 *Sun Bin bingfa*.

⁷⁶ Wuhu obecně označuje kočovné kmeny klanů Hu.

⁷⁷ Autorem Zuozhuanu je uváděn Zuo Qiuming 左丘明, jedá se o komentář k tradiční čínské kronice Letopisy Jara a podzimu, uváděného též jako Chunqiu 春秋.

⁷⁸ Překlad do českého jazyka dle The Institute for Advanced Technology in the Humanities by Anne Kinney and the University of Virginia (2003), viz <http://www2.iath.virginia.edu/saxon/servlet/SaxonServlet?source=xwomen/texts/chunqiu.xml&style=xwomen/xsl/dynaxml.xsl&chunk.id=d2.16&toc.depth=1&toc.id=0&doc.lang=bilingual>

⁷⁹ Sun Bin 孫臏 působil ve státě Qi jako vojenský stratég a napomohl k vítězství proti státu Wei. Je autorem vojenského spisu Sun Binovo „Umění války“ 孫臏兵法 *Sun Bin bingfa*.

Tento dokument obsahuje seznam deseti přínosů využití vojenské jízdy, které sestávají z dosažení strategického místa před nepřítelem, útočení na neozbrojený cíl, pronásledování prchajících nepřátel, přerušení zásobovacích linií, zničení mostů či přívozů, přepadení nepřipravených jednotek, nečekaný útok na nepřítele, pálení obchodů a drancování tržišť, narušení zemědělství a unášení rolníků.

Ke shrnutí se dá říci, že kavalérie byla spíše používána v potyčkách, případně jako průzkumný oddíl, nebo využita při přepadeních a drancování. Nebyla ale zřejmě zatím používána v pravidelných bitvách proti připravenému nepříteli či v obranných liniích.

7. MOŽNÉ IDEOLOGICKÉ MOTIVACE, SPOJENÉ SE ZMĚNĚNOU ROLÍ KONĚ V DUCHOVNÍCH PŘEDSTAVÁCH

Kůň je spojován s čínskou mytologií již od dávného počátku. Jako první si můžeme uvést text z *Knihy obřadů* 禮記, která zachycuje vznik diagramu Hetu 河圖, slavného diagramu Žluté řeky reprezentujícího základní prvek vesmíru:

……山出器車，河出馬圖……⁸⁰ (*Liji*, kap. 9)

……Hora dala vzniknout nádobám a vozům, řeka dala vzniku koňskému diagramu...

Dle Wan Xianga (2013: 128) je tento text je spojován s představou, že Hetu byl přinesen ze Žluté řeky na hřbetu koně.

Mezi další texty můžeme zařadit například *Huainanzi* 淮南子, který v kapitole č. 6 zmiňuje létající koně.

…昔者黃帝治天下……飛黃服皂。…⁸¹ (*Huainanzi*, kap. 6)

....Dříve, když Žlutý císař vládl celému Podnebesí, ... létající žlutý kůň byl zkrocený ve stáji...

I přesto, že tyto zápisy jsou spíše mýty, je z nich patrný důležitý význam koně v dávných dobách.

⁸⁰ *Liji* 禮記, kap. 9 Li Yun 禮運 překlad dle Wan Xianga (2013: 128).

⁸¹ *Huainanzi* 淮南子, kap. 6 覽 冥訓 překlad dle Wan Xianga (2013: 129).

7.1 Shangské představy

Co se týká koní za dynastie Shang, můžeme je nalézt v již dříve zmiňovaném textu *Mu Tianzi zhuan*, kde zvíře tvaru mezi drakem a koněm táhne krále Mu z Zhou oblohou hledajíc velké božstvo královnu matku západu 西王母 (Yates 2003:11).

Robin Yates (2003: 14—15) z dochovaných textů vyvozuje, že kůň byl ve staré Číně považován za „duchovně silného mediátora mezi nebeskou a pozemskou říší a byl nezbytným prostředkem k zachování státní moci na zemi“. Tato myšlenka se shoduje i s názorem Roela Sterckxe (2006: 260), který se zabývá duální funkcí zvířat jako médií a objektů při uctívání v čínském náboženství.

Koně byli dle Wan Xiang (2013: 130) za dynastie Shang považováni za médium a to ve formě žijících pracovních zvířat či obřadních obětí. Hříbata byla používána k uctění hor a řek a to až do vlády krále Wudiho z Han, který tento rituál roku 103 př. n. l. změnil a začal místo živých koní používat dřevěné repliky.

7.2 Zhouské obřady

Jedním z důležitých textů tohoto období a tématu je spis Zhouské obřady Zhōuli 周禮. V textu, který se věnuje popisu obřadů, je kromě jiného také uvedeno přiřazení povinností jednotlivým specialistům zabývajícím se zvířaty, jako například činnostmi týkajícími se vzhledu zvířat, úkoly léčitelů či zvířecích trenérů. Jako jednu ze zajímavostí uvádí Sterckx (2002: 47—49) funkci tzv. krmičů *chōng rén* 充人, kteří se o zvíře starali od jeho narození až do konečného využití při obětování. Zařazení zvířecího světa do byrokratického systému státu nám dává najevo, že zaměření se na zvířata v podstatě sloučilo sociopolitickou a ceremoniální sféru. Tito státní úředníci však měli kromě obřadních povinností na starosti také praktické záležitosti spojené se zvířaty, jako například přípravu jejich stravy, zajištění píce či ničení ptačích hnízd ve stájích.

V textu Zhouských obřadů (Zhouli kapitola 4: 123) je například uvedeno, že velitel stájí *xiào rén* 校人 dělil královské koně do šesti kategorií *Biàn liù mǎ zhī shǔ* 辨六馬之屬. Do nich třídil koně určené k chovu *zhōng mǎ* 種馬, do války *róngmǎ* 戎馬, k ceremoniálním účelům *qí mǎ* 齊馬, k cestování *dào mǎ* 道馬, k lovu *tián mǎ* 田馬 a k práci *nú mǎ* 騶馬. Sterckx (2002: 49)

však upozorňuje, že kritéria k posouzení kvality koně zde nebyla na základě biologické charakteristiky, ale spíše na základě rysů jednotlivého zvířete, které lépe vystihují jeho využití v lidském světě.

Sterckx (2002: 49) dále uvádí, že úředník, tzv. koňský znalec *mǎ zhì* 馬質, mající na starosti zásobování koní a jejich finanční ocenění, již koně dělí pouze do tří skupin na koně válečné, určené k lovu a pracovní.

V období dynastie Zhou byli koně používáni také jako oběti v obřadech. Při ceremonii *ma* 禡 byli koně obětováni bohyni Země (Erkes 1942: 59). Sima Qian (Sima Qian, 7) nám popisuje, jak vévoda Xiang 秦襄公 z Qin (776—766 př. n. l.) obětoval rudého hřebce Bílému vládci Západu. Obětovaný kůň byl v takových případech nejprve střelen šípem a teprve poté pohřben (Carole 1974, 60).

Jak se koně stávali cennějšími, jejich užití v obětních praktikách postupně upadalo. Carole (1974: 59) uvádí, že roku 103 př. n. l. popisuje Sima Qian záměnu živých koní za dřevěné sošky, vyjma obřadu *jiāo* 郊, který prováděl sám císař a oznamoval při něm předkům, že se chystá podniknout trestnou výpravu.

Koně však nebyli pouze obětními tvory, měli také svůj vlastní kult. Podle Zhouských obřadů (Zhouli kapitola 4: 123) bylo povinností velitele stáji obětovat na jaře předkovi koní *Mazu* 馬祖. Stejný úředník měl v létě za povinnost uctívat „krotitele koní“, na podzim obětovat *Mashe*⁸² 馬社, či pozemskému božstvu koní a v zimě *Mabu* 馬步.

V Zhouských obřadech (Zhouli kapitola 4: 125) se také dozvídáme o dalších úřednících, kteří měli péči o koně na starosti. Mezi takové patří například pastýř *Mùshī* 牧師, který měl na povinnost sledovat královské pastviny a zajišťovat jejich vylepšení každoročním vypalováním svrchní trávy. Erkes (1942: 45) navíc dodává, že mezi jeho povinnosti patřilo také provádění zvláštního úkolu, sestávajícího z upínání bambusových kolíčků na uši neklidných dvouletých klisen, čímž zajistil jejich zklidnění. K léčbě nemocných kusů nebyl určen pouze veterinář, jak bychom čekali, ale podle Carole (1974: 61) také koňský mág *Wū mǎ* 巫馬, který byl veterináři k dispozici. Úlohou mága, jak je popisováno v Zhouských obřadech (Zhouli kapitola 4: 124), bylo určit diagnózu nemocného zvířete tím, že sledoval jeho chůzi. Před provedením

⁸² Podle Kang cheng, komentátora textu *Zhou Li*, Mashe byl duch, který byl přítomen při posuzování koní.

jakéhokoliv léčebného postupu vykoupal veterinář koně nejprve v bylinném odvaru, který měl pravděpodobně analgetické vlastnosti. Mág musel být předem obeznámen s nemocemi v rodokmenu zvířete. Pokud se léčba nepovedla a kůň zemřel, musel mrtvolu prodat jeden ze dvou obchodníků, kteří byli součástí mágova úřadu. Peníze získané tímto obchodem bylo povinností předat úředníkovi, který měl koně na starosti.

Na jedné straně máme v *Zhouli* důkazy uctívání koní v podobě duchů „Koňského předka“, „Prvního pastevce“, „Koňského boha“ a „Koňského chodícího démona“, kteří jsou příjemci obřadních obětí. Na druhou stranu byli koně, jak jsme uvedli výše, nadále používáni jako obětiny. Užití koní jako obětí v rituálních obřadech a současně jako objektů kultu může být způsobeno dvěma zcela odlišnými zvyky, které oba přetrvaly až do období Zhou.

7.3 Obřady z období Válčicích států

V době Válčicích států zachycují obřadní význam koně i další texty. Zmiňme si pro zajímavost spis „*Cesty krále Mu*“⁸³ 穆天子傳 (Mu Tianzi kapitola 2: 6) z druhé poloviny 3. století př. n. l. Zde je popisováno, že králi Mu bylo během jeho cesty západní Čínou nabídnuto kmeny Zhūzé 朱澤 300 požitelných koní, kmenem Cáonú 曹奴 900 koní a kmenem Zhì 智 700 koní. Z tohoto textu je patrné, že kůň byl darem smíru a jeho počty poukazují na jeho široké využití.

Mezi velmi důležité obětní texty této doby patří podle Sterckxe (1996) bambusové texty nalezené roku 1975—1976 v Yunmengu 雲夢 v hrobce Shuihudi 睡虎地, Qinského administrátora, jehož pohřeb je datován do roku 217 př. n. l. Právě almanachy, které jsou součástí nalezených textů a někdy jsou také označovány jako *Shuihudi Rishu* 睡虎地日書, jsou zajímavé mimo jiné z pohledu náboženského. Obsahují část, nazvanou „koně“ *ma* 馬, která popisuje koňské rituály doplněné o zařikávací koňským duchům a božstvu označovaného „první pastýř“ *xianmu* 先牧. Právě tato pasáž čítající cca 130 znaků nám poskytuje zajímavý náhled do role koně ve staré Číně. Jedná se vlastně o instrukce k vykonání rituálu s žádostí o dobrou fyzickou kondici pro koně. Praktikování obřadu bylo dle Sterckxe (1996) vykonáváno v období pozdního jara či začátku léta, tedy v době páření. Důraz, který je kladen na vzhled koně pochází z možného využití koně pro konkrétní účely při lovu, v boji, jako tributu, na cestování či pro využití jako obětiny při obřadu. Druhá zajímavá část nalezených almanachů je

⁸³ Zhouský král Mu byl 4. králem dynastie Zhou a vládl v 10. století př. n. l. Původní text je datován dle jeho nálezů v hrobce krále Xianga ze státu Wei do 3. století př. n. l. Text však prošel po staletí mnoha obměnami.

v části nazvané „Provádění cestovních obětí“ *xing xingci* 行行祠. Ta se zase věnuje provádění rituálních obřadů před cestou. Sterckx (1996) vysvětluje, že pravděpodobně zaříkávadla vznikla v rámci aktivit obřadních specialistů, ale byla určena pro místní elitu jako obětní liturgie, aby je vlastníci koní mohli použít před použitím koně v dané funkci. Právě tyto texty nám dokazují existenci koňských božstev, která fungovala jako patroni koní, či božstva plodnosti.

Mimo již dříve zmíněných popisů obřadů se tyto texty věnují také koňské fyziognomii a významným znalcům koní, jako je například Bole, o němž si více řekneme v Appendixu II.

Texty k obětování koní se vyskytují ve výrazně menší míře, než u jiných zvířat. Koně byli totiž dosti ceněni a k jejich obětování docházelo jen ve velmi vzácných případech. Jejich speciální status je dle Sterckxe (1996, 69) patrný například z faktu, že zcela chybí na seznamu obětních zvířat *shenghao* 牲號 v *Knize obřadů* 禮記 *Liji*.

Nezapomeňme, že zvířecí maso použité při rituálních obřadech bylo ve starověké Číně obvyklé pojídat. Pojídání koňského masa spadá dle Carole (1974: 61—62) i do nejstarších dob. I přesto, že byli koně loveni již ve třetím tisíciletí, stále panuje mezi vědci diskuze, zda byli pojídáni již za období dynastie Shang. V období dynastie Zhou však použití jejich masa coby potravy muselo být velmi rozšířené (viz začátek kapitoly 7.3), což nám dokazuje spis *Zhouské obřady*, ve kterém je výslovně zakazováno pojídání zkaženého koňského masa.

Shrneme-li výše uvedené příklady v čínských duchovních představách, je možné sledovat, jak důležitá je role koně v čínské mytologii a v náboženství. Jako šťastné zvíře v mytologii, a to ať jako objekt nebo prostředek uctívání, má kůň prominentní postavení v raném čínském panteonu.

I přesto, že se praktický význam koně mohl v moderní Číně zmenšit, význam koně stále zůstává zakořeněn hluboko v čínském umění a kultuře. Jeho významnost je vyzdvihována s příchodem Čínského nového roku, kdy jsou u vchodů vyvěšovány obrázky zlatého cválajícího koně na červeném podkladu, které nesou význam „Když kůň přijde, váš cíl byl dosažen“ s doprovodnou legendou, která pojednává o tom, že kdo osedlá svého koně, toho bezpečně doprovodí do příštího světa.

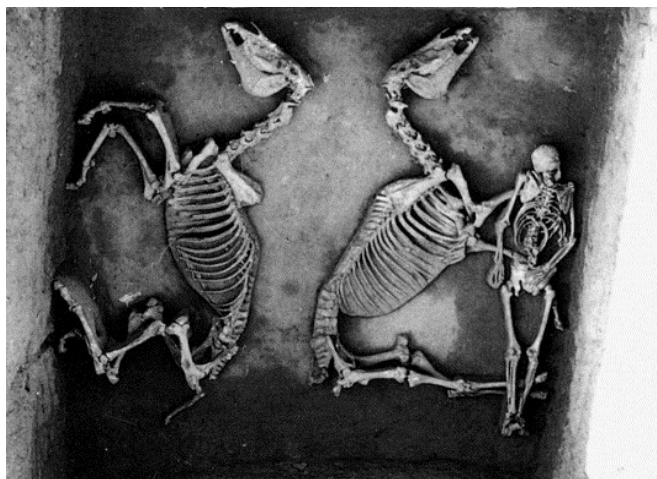
8. APPENDIX I – ARCHEOLOGICKÉ PŘÍKLADY NALEZIŠŤ S POZŮSTATKY KONÍ A VOZŮ

8.1 Naleziště z pozdně Shangského období

8.1.1 Xībēi gāng 西北岡, Hebei

Jedním z velkých archeologických nalezišť z období Shang je královské pohřebiště Xibeigang, nedaleko dnešního Anyangu. Archeologický výzkum zde probíhal v letech 1934—1935, 1950, 1976 a 1984. Celkem bylo zatím na tomto území nalezeno 13 hrobek a asi 1400 obětních hrobek, v nichž mezi obětinami bylo odkryto i mnoho koňských koster. Podle Bagleyho (1999: 185) je jisté, že žádná hrobka není z dřívějšího období, než za vlády krále Wu Dinga. Spojení s Wu Dingem bylo vědci určeno na základě velikosti hrobek a určení vybavení hrobu Wu Dingovy manželky Fu Hao 婦好, jejíž hrobka zůstala jako jediná nedotčena. Archeologický výzkum byl zahájen po nález 3 bronzových nádob, které patřily do hrobky č. M1001.⁸⁴ Právě ta je považována za hrob samotného krále Wu Dinga, i když nálezy tuto myšlenku přímo nepotvrdily. Vědci tak usuzují z velikosti hrobky a jejího vybavení, což velmi komplikuje fakt, že hrobka byla kdysi vyloupena.

Nálezy v hrobce č. M1400 nám dle Bagleyho (1999: 191—192) výborně slouží k vysvětlení období, ve kterém byl vlastník hrobky pochován. Během zahrabávání byly do hlíny uloženy obětiny nejen ve formě darů a vybavení, ale i sluhů, hlídačů a dalších osob. Zem byla postupně pěchována a byly přidávány další vrstvy darů a hlíny. Přímě nad hrobkou krále byly společně s ostatky 11 osob nalezeny pozůstatky vozové truhly a štít. V hrobce bylo nalezeno ještě mnoho dalších lidských ostatků a to včetně dospívajících lidí, oddělených lebek a těl bez hlav. Celkem bylo v hrobce objeveno 164 těl. V okolí této hrobky bylo odkryto dalších 31 jam, které k hrobce příslušely a

Obrázek č. 11 Jáma č. M41 v Xibeigangu, lidské ostatky s párem koní. Zdroj Yuan a Flad (2005: 264).

⁸⁴ Více o hrobce č. M1001 viz Bagley (1999: 185).

ty byly vykopány podél jejího obvodu. Kromě lidských ostatků byly v 7 jámách nalezeny kostry koní, z nichž naštěstí 4 jámy zůstaly až do archeologického výzkumu neporušeny. Celkem v nich bylo pohřbeno 12 koní a to se zdobenými uzdami s ornamenty želv a malými bronzovými zvonečky na krku. Pravděpodobně se jednalo o koně, kteří byli zapřaháni do vozů.

Dohromady bylo v oblasti Xibeigangu v letech 1934—35 nalezeno 1.200 obětních jam, z nichž většina obsahovala lidské obětiny. Bagley (1999: 192—194) uvádí, že celkem dvacet jam obsahovalo koně a to od 1 kusu až po 37 kusů v jedné jámě. Obrázek č. 11 zobrazuje jednu z takových jam s jedním párem koní. Byla zde však nalezena i další zvířata. Můžeme zmínit například několik slonů, z nichž každý byl pochován s jedním lidským vodičem. Archeologové z nálezu usuzují, že se jednalo o obětiny, které byly přinášeny postupně po pohřbu. Nálezy odkryté v roce 1976 obsahují více než 1.200 osob různého pohlaví i věku. Jak jsme si již uvedli, byly lidské oběti používány v pohřebním kultu všech Anyangských králů. Nálezy z roku 1978 v západní části hřbitova jsou považovány za pozdější. Zde se většinou jednalo o nálezy koní, celkem 117 kusů. Předběžný průzkum prokázal, že jsou v Xibeigangu další nálezy, které dosud nebyly odkryté.⁸⁵

8.1.2 Naleziště Guojiazhuang 郭家莊,

Vozy s koňmi byly v této době luxusním zbožím a přirozeně tím vyjadřovaly společenský status jejich vlastníka. Bohužel z období vlády krále Wudinga se nám vyjma bronzových přezek vozy vzhledem k rozpadavosti použitého materiálu příliš nezachovaly. Vědci ale našli způsob, jak zrekonstruovat vzhled vozu a to pomocí vyplnění dutin po ztrouchnivělém dřevě. Případem takové rekonstrukce je i nález z jámy č. M52 nedaleko Guojiazhuangu 郭家莊, kde byly dle Bagleyho (1999: 204) dosud nalezeny tři jámy s lidskými ostatky a dvěma koňmi (viz Obrázek č. 12). Druhá jáma pravděpodobně obsahovala vůz, ale nález byl zničen pozdějšími vykopávkami. Ve třetí jámě č.

Obrázek č. 12 Anyang, naleziště Guojiazhuang, jáma č. M52, Hrob s vozem, 2 lidskými ostatky a 2 koňmi z 11 stol př.n.l. Zdroj http://www.realhistoryww.com/world_history/ancient/China_1.htm

⁸⁵ Více o archeologických nálezech v Xibeigangu viz Bagley (1999: 184—208).

M52 byly nalezeny ostatky vozu, 2 lidské kostry mužů okolo 30 let a kostry dvou koní. Z nálezů bylo určeno, že muži i koně byli zabiti před umístěním do jámy a vůz byl před vložením do jámy rozložen. Muž vedle vozu ležel na rohoži se svázanými rukama za zády.

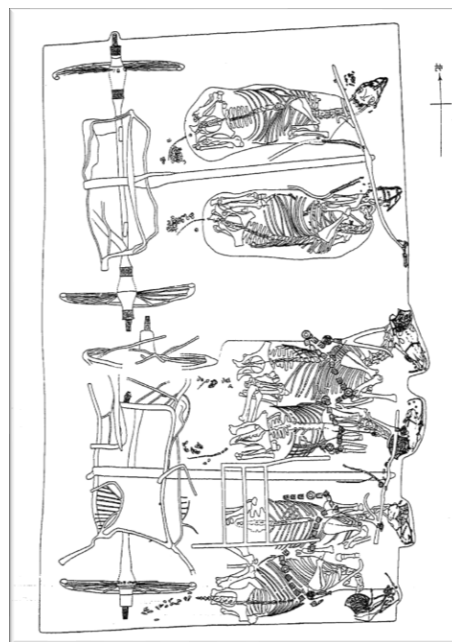
8.2 Naleziště z období Západní Zhou

8.2.1 Naleziště Fēng xī 豐西, Zhangjiapo 張家坡, Shaanxi

Před útekem si dynastie Západní Zhou dle Rawsona (1999: 396) zřejmě založila hlavní město na území státu Feng, které je označováno jako Fengxi 豐西. Nachází se jihovýchodně od dnešního města Xi'anu v provincii Shaanxi. Archeologický výzkum zde začal roku 1951 a zjistilo se, že se jedná o velmi rozlehlé naleziště, pokrývající přes 10 kilometrů čtverečních. Nálezy byly datovány do doby od počátku dynastie Západní Zhou až po přesun hlavního města na východ roku 770 př. n. l. Byly zde odkryty hřbitovy, základy domů a kompletní kanalizační systém. Hřbitov ve Fengxi, který je umístěn v oblasti Zhangjiapo, zahrnoval přes jeden tisíc pohřbů.

Nejstarší zde nalezené vozy pocházejí z počátku dynastie Západní Zhou. Jak již bylo uvedeno v kapitole 4.4 mnoho hrobů v nalezišti Zhangjiapo patřilo rodině Jing, jejíž členové sloužili u zhouského dvora. Z tohoto období bylo dosud nalezeno sedm vozových jam a čtyři byly zatím detailněji prozkoumány. Dvě z nich byly zničeny zloději a okradeny o bronzové části, ale zbývající dvě byly odkryty ve výborném stavu, čímž nám mohly poskytnout cenné informace o technologických vylepšeních doby Západní Zhou.

Nejlépe zachovalá a informačně nejzajímavější je jáma označovaná M168, někdy také jako č. 2, která obsahovala dva vozy, šest koní a ostatky jednoho člověka (Viz Obrázek č. 13). Vůz napravo měl kola s 21 paprsky a průměrem 136 cm. Velmi zajímavým na tomto voze je způsob osedlání, jelikož každý z koní měl svůj postroj a vlastní jho. Dva vnější koně však nebyli pod jařmovou tyčí. Koně navíc byly vybaveny plným zapřahovacím vybavením, uzdami a dekorativními maskami *maguan* 馬冠, což umožnilo vědcům zrekonstruovat systém postrojů

Obrázek č. 13: Zákres jámy číslo M168 obsahující vozy s koňmi. Fengxi, Shaanxi, Zdroj Rawson (1999, 396)

tohoto období. Na jařmové tyči nad jho byly umístěny dekorativní zvonky *luan* 鑪, módní prvek v pozdější Zhouské době. Levý vůz byl však technicky velmi odlišný. Měl kola o průměru 135 cm se 33 paprsky, ale každý jejich střed byl vyztužen kovovými límcí *guan* 舘. Na koncích byla jařma prohnuta nahoru a byla tam zavěšena jakási ozdoba. Dřevěné lemování levého vozu bylo velmi nízko, jen asi 20 cm, ale pro podporu jezdce zde byla umístěna žebřina, jakési zábradlí. To že se oba vozy liší ve velikosti kol, počtu paprsků a typu vozíku vykazuje stupeň experimentace s návrhem a vyztužením, možná dokonce reflektuje regionální či výrobní odlišnosti výrobců vozů. Jáma číslo M157 je dle Barbieriho (2000: 62—63) dosud největší nalezená z období Západní Zhou. Její délka je 35 metrů a na její severní a jižní rampě bylo odkryto 15 rozebraných vozů. Zde byly koně pohřbeni samostatně v jámě o několik metrů dál.

Na nalezišti Fengxi nebyly nalezeny žádné vládní budovy, ani královské hrobky. Jednalo se o běžný hřbitov. Nálezy jsou však zajímavé tím, že zde byly odkryty vozy, koně i jezdci v poloze, jakou ve skutečnosti zaujímal. Stejně jako v nálezech z období Shang jsou velmi pečlivě umístění a to bez známek zápasu.

8.2.2 Naleziště Fángshān 房山, Liulihe 琉璃河, Beijing

Abychom ukázali také rozlišný způsob pohřbu, uvedeme si jako příklad nálezy z hlavního města státu Yàn 燕, na území dnešního okresu Fángshān 房山, naleziště někdy označovaného jako Liulihe 琉璃河, nacházejícího se v jednom z okrajových okresů Peking. Objeveno ve 40. letech 20. století, ale odkryto až v 70. letech nám naleziště v Liulihe okrese Peking odhalilo hlavní město státu Yan. Hned za vnější zdí obehnanou příkopem našli archeologové velký hřbitov obsahující přes sto hrobů a 21 vozových a koňských jam. Zatímco jinde na území dynastie Zhou byly vozy pohřbívány každý zvlášť, tak v pozůstatcích hlavního města státu Yan byly pohřbeny řekněme trochu chaoticky. V jámě č. 202 byly odkryty čtyři vozy se dvanácti koňmi, které byly na sebe natěsnány. V jámě č. M52 byl objeven jen jeden vůz se čtyřspřežím a jeden se dvěma koňmi. Zároveň zde byly také nalezeny jámy s koňmi bez vozu. Vědci se proto domnívají, že užití vozu v této době bylo spíše dáváním najevo svého statusu a moci, než jeho užitím ve válce. Rawson (1999: 409—413) také uvažuje, že pohřbíváním vozů zřejmě mohl majitel hrobu prokázat svoji moc i v posmrtném životě.

Vozové jámy byly spojeny s největšími hroby a několik z nich také s hroby středně velkými. Zatímco středně velké hroby měly maximálně dva vozy, největší jáma M1100 obsahovala

14 koní a pět vozů. Jak uvádí Barbieri (2000: 60—61) jáma zřejmě patřila k hrobu M1046, největšímu hrobu v této lokalitě. Pro představu velikosti jam si můžeme uvést jámu označenou M1100, která měřila 6,1 metru a byla hluboká 1,9 metru. Na její podlaze byly naskládány kostry 14 koní, všechny byly uloženy na bok na jakési matraci a koně byli zcela bez postrojů. Poté, co byli koně v jámě uloženi, byla kola vozů sundána a umístěna podél stěn jámy. Na závěr byly na koně naskládány vozy bez kol. Rozložení nálezu je patrné ze zákresu níže (viz Obrázek č. 14).

Je zajímavé, že zde nebyly umístěny lidské ostatky. Kola vozů mají počet paprsků od 18 do 24 kusů a jejich průměr je v celku podobný, mezi 135 a 140 cm. Zajímavostí jsou dvě kola umístěna podél východní stěny, která mají olověné příruby. Zvláštností je, že žádný z vozů není kompletní, pouze jeden má osově čepičky a byla zde nalezena jen dvě jha. Vozy jsou obdélníkového tvaru a mají na sobě v polovině šířky zábradlí *shi* 軾, které umožnilo jezdcům oporu při jízdě. Vůz v jihovýchodě jámy má bronzové zdobené jařmové tyče *yi* 轅, které sloužilo jako vodič otěží. Na závěr vůz uprostřed dle Barbieriho (2000: 60—61) vykazuje stopy po deštníku případně slunečníku, tedy příslušenství vozu umístěného v jeho středu.

Vozy z Liulihe jámy M1100 poukazují na inovativní technologické prvky z období Západní Zhou. Nejprve se jedná o první nálezy vyztužení středových os kovovými prvky. U vozu je středová osa nejdůležitějším prvkem, jelikož přenáší veškerou váhu vozu na osu kol. Pokud je vyztužena kovovým pláštěm, dochází k prodloužení její životnosti. Zajímavostí je také, že pouze 4 kola z 10 v této jámě byla

Obrázek č. 14 Schema vozové jámy M1100 z naleziště Liulihe. Zdroj Barbieri (2000: 60)

takto vyztužena. Nabízí se myšlenka, že se jednalo o novinku vyztužení kol, která byla teprve testována. Druhou inovací je dle Barbieriho (2000: 60—61) ozdobení vozu deštníkem. Toto je k vidění také v bronzovém voze z pozdější doby, který byl nalezen v hrobce Qin

Shihuangdiho⁸⁶ a napovídá nám, že tento vůz zřejmě nebyl určen k boji, ale spíše sloužil jako vůz osobní.

8.2.3 Naleziště Xincun 辛村, Henan

Naleziště v Xincunu, v provincii Henan, bylo odkryto roku 1930. Jednalo se o hřbitov pro elitu rodu Ji 姬 ze státu Wei 衛, tedy vazalského státu Zhouů. Celkem zde bylo nalezeno 82 hrobů a 14 jam s vozy. Největší hrob označený M17 zřejmě patřil markýzi z Wei a byl doprovázen dvanácti vozy a 72 koňmi. Barbieri (2000: 61) z odkrytých nálezů vyvozuje, že koně byli v Xincunu pohřbeni zaživa, což byl v této době běžný pohřební zvyk. Také umístění koní a vozů podle Wan Xiang (2013:45) vykazuje stejné prvky jako u zhouské královské rodiny.

Bohužel tím, že archeologické práce probíhaly v ne příliš technicky vyspělé době, není možné nějak blížeji technicky rekonstruovat stavbu vozů. Z jámy číslo M1 víme, že kola vozu měla průměr 136 cm a skládala se z 18 paprsků. Také bylo zjištěno, že osová a jařmová tyč byly o něco delší, než bylo obvyklé v dřívější době za dynastie Shang. Jáma číslo M5 nám poskytuje informace o vyztužení středu kola třemi samostatnými bronzovými kruhy, které podle Barbieriho (2000:61) zajišťovaly stabilitu kola proti rozpadu. Stejně tři kruhy, ale tentokrát propojené, byly nalezeny v jámě č. M3. Přesněji však odlišnosti z tohoto naleziště oproti jiným nejsme schopni z důvodů nedostatku informací určit.

8.3 Naleziště z období Východní Zhou

8.3.1 Naleziště Xinzheng 新鄭, Henan

Mezi největší královské hroby objevené v Číně na začátku 21. století patří dle Li Yan (2002) hrobky ze Xinzhengu 新鄭 v provincii Henan. Pravděpodobně patřili vládcům státu Zheng 鄭 a byly vykopány v raném období Letopisů. Na tomto území se nachází asi 3000 hrobek, z nichž je dosud odkryta teprve přibližně třetina. Archeologové zde v jedné z největších hrobek dosud odkrytých na území Číny našli mnoho nefritových a kovových obětních předmětů, včetně 15 propracovaných koňských povozů s ostatky koní. Zajímavostí této hrobky je přítomnost dvou 35 metrů dlouhých spojovacích chodeb s hlavní hrobkou. V dalších hrobech bylo

⁸⁶ Qin Shihuangdi 秦始皇 (vládl ve státě Qin 秦 247—221 př. n. l.) a stal se prvním císařem sjednocené Číny (221—210 př. n. l.). Jeho hrobka nedaleko Xi'anu je proslavena nálezem terakotové armády.

nalezeno 22 luxusních vozů (viz. Obrázek č. 15) s pozůstatky dvanácti koní. Počtem hrobních jam daleko překonává tolik známé pohřebiště pozdějšího tzv. prvního císaře Qinshihuangdiho z období dynastie Qin.

Jak uvádí Falkenhausen (1999: 479) je většina těchto hrobů datována do poloviny 6. století př. n. l. V menších hrobkách je typické umístění hrobu psa pod majitelem hrobu. Ve větších hrobech jsou povětšinou nalezeni koně a vozy.

Obrázek č. 15 nalezené vozy v Xinzhenhu z období vlády dynastie Zhou. Zdroj https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g1152495-d1834072-i153240909-Mausoleum_of_Zhou_Dynasty-Xinzheng_Henan.html

8.3.2 Naleziště Heyatou 河崖头, Shandong

Nalezené hrobky z oblasti Heyatou 河崖頭, Linzi 臨淄 Shandongu patří z mimo jiné vládcům státu Qi. V okolí hrobky č. 5, která, dle Falkenhousena (1999: 501—502), patřila vévodovi z Jing⁸⁷ 景公, byly na všech čtyřech stranách hrobky nalezeny jámy, které dohromady čítají ostatky více než 600 koní, spořádaně uložených do dvou řad. Hrob vévody Jing z Qi byl odkryt roku 1964 a v jeho severní jámě bylo nalezeno dohromady 145 kusů koster koní (viz. Obrázek č. 16). Jáma je 215 metrů dlouhá a obtačí se kolem hlavní hrobky ze tří stran. Roku 1982 odkryli archeologové její další část, dlouhou cca 36 metrů, čímž odhalili dalších 106 koster. Hrobka vévody sama o sobě zatím nebyla

Obrázek č. 16 jáma s ostatky koní u hrobky vévody Jinga z Qi. Zdroj https://en.wikipedia.org/wiki/Duke_Jing_of_Qi

odkryta, ale očekávají se nálezy dalších koster koní. Podle vědců byli koně při zakopání staří 5—7 let a před smrtelným úderem do hlavy byli omámeni alkoholem. V jámách bylo také nalezeno 30 obětovaných psů, dva vepři a šest dalších domestikovaných zvířat. Na místě naleziště bylo zbudováno muzeum a oblast byla zařazena do národních a historických nalezišť.

⁸⁷ Vévoda z Jing žil v období 547—490 př. n. l.

8.3.3 Naleziště Suizhou 隨州, Hubei – hrobka markýze Yi ze státu Zeng

Zajímavá je také hrobka Markýze Yi z Zeng⁸⁸ 曾侯乙, která byla objevena v Suizhou 隨州, v provincii Hubei. Tato hrobka byla objevena roku 1977 při stavbě továrny a dle odkrytých nápisů byla datována do roku 422 př. n. l. Stát Zeng, ve kterém žil markýz Yi, byl podřízeným státem ve státě Chu. Hrobka byla rozdělena do čtyř samostatných síní a svou dispozicí připomíná jakousi malou rezidenci. Severní síň obsahovala

Obrázek č. 17: hrobka markýze Yi z Zengu - vůz s koňmi nalezený v Suizhou, Hubei, z období cca poloviny Východních Zhou. Zdroj: University of Oxford

vojenské artefakty, ve východní síni bylo umístěno tělo markýze Yia, který ležel v dřevěné lakované rakvi. Tato místnost obsahovala také osm dalších rakví s ostatky žen. V západní síni byly nalezeny ostatky dalších 13 mladých žen. V centrální a zároveň největší síni byly uloženy rituální a hudební nástroje, jako například bronzové zvony. V hrobce bylo nalezeno 27 vozů a 76 koní (viz Obrázek č. 17). Zajímavostí tohoto naleziště je, že společně s vozy a koňmi nebyly v jámách nalezeny lidské ostatky, ani žádné hrobní vybavení. V jednom voze byla nalezena pouze kostra psa (University of Oxford).

V hrobce Markýze Yi ze státu Zeng 曾侯乙 byly také nalezeny nejstarší čínské zápisy na bambusových destičkách *zhujian* 竹簡. Jsou na nich zaznamenány osoby přítomné na markýzově pohřbu, tedy úředníci a příslušníci královských rodů ze států Chu a Zeng. Zajímavostí je, že jsou zde uvedeny i detaily o jejich způsobu přepravy na pohřeb, jako například počet koní táhnoucích vůz. To, že bylo sepsáno, jak se hosté na pohřeb dopravili, by potvrzovalo myšlenku, že počet koní a vybavení vozu musel v této době ještě stále odpovídat statusu jednotlivých hostů.

⁸⁸ Hrobka je datována do roku 433 př. n. l. Zeng bylo vazalské království státu Chu.

8.3.4 Naleziště Bianjiazhuang 邊家莊, Shaanxi

Bianjiazhuang patřil na území státu Qin a dnes se nachází na území provincie Shaanxi. Mnoho hrobů se zde podle Falkenhausena (1999: 494) vyznačuje tím, že obsahuje obětovaného psa, většinou umístěného pod rakví vlastníka, obdobně jako je tomu v naleziště Xinzheng viz kapitola 8.3.1. Větší hroby obsahovaly jeden až tři vozy, určené pro dvojspřeží a někdy nechyběl i samotný vozataj. Mezi zvláštnosti těchto hrobů pak jistě patří vůz tažený člověkem označovaný jako *nián* 輦. Tento hrob je datován do období Jara a podzimu, přesněji je Falkenhausenem (1999: 494) určen do počátku 7. století př. n. l. Do jha vozu byly vsazeny dvě hrubě tesané, částečně malované dřevěné figuríny, které byly menší výšky, než by bylo potřeba k tažení vozu. Právě tento nálezn figurín, které vystřídal lidské oběti, patří mezi první nalezené a to právě v kontextu Zhouských pohřbů. Jejich vyšší nosy vedou vědce k závěru, že vykazují známky rysů jiné lidské rasy. Lidské figuríny se znovu ve státě Qin objevují až za pozdní doby Válčících států.

8.3.5 Luoyang 琉璃閣, Henan

Mezi významné nálezy patří naleziště v okolí Luoyangu v provincii Henan, kde bylo objeveno více než tisíc hrobů z období vlády dynastie Východní Zhou. Většina hrobů dle Falkenhausena (1999: 471) spadá do doby Válčících států.

Nejcennějším objevem je kompletní sada vozů a koní, všech tvarů a velikostí, nalezná ve čtyřech jámách (viz **Error! Reference source not found.**). Hlavní jáma obsahuje pět vozů a 12 koní.

Archeologové tvrdí, že postavení koní, ležících na boku, dokazují, že zvířata byla před pohřbem poražena, a nebyla tedy pohřbena zaživa. V rámci výzkumu byly odkryty i zachovalé bronzové nádoby a keramika z počátku dynastie. I přesto, že je nález menší, byl nám uchován bez vykradení. Archeologové se podle nálezů domnívají, že hrob patřil nějakému úředníkovi, jelikož keramika, kovové zbraně a nápisy odpovídají muži střední důležitosti.

Obrázek č. 18: jedna z Luoyangských jam Zdroj Daily Mail
<https://www.dailymail.co.uk/news/article-2032697/Trip-Zhou-Remains-horses-chariots-uneearthed-3-000-year-old-Chinese-Dynastys-tomb.html>

Mnoho nedaleko nalezených hrobek vykazuje nálezy obdobných fragmentů, jako hrobka u Luoyangu, bohužel většina z nich byla v minulosti vyrabována zloději.

Pohřebiště královských koní a vozů v Luoyangu je starší než terakotovní válečníci dynastie Qin (221—206 př. n. l.), v Xi'anu. Objevení tohoto naleziště má velký vliv na čínskou archeologii a historii. Je to důkaz, existence společenského předpisu, který vznikl právě za dynastie Zhou a byl do objevu v Luoyangu roku 2002 znám pouze z písemných záznamů. Díky němu je možné určit společenské postavení nalezených šlechticů a velmi pomáhá k jejich identifikaci. Jak je

Obrázek č. 19 Královské šestispřeží. Zdroj *International Business Times*

<https://www.ibtimes.co.uk/soup-soul-ancient-chinese-ritual-tureen-bowls-discovered-zhou-dynasty-era-tomb-1651317>

uvedeno v muzeu Zhou Wangcheng Tianzi Jialiu 周王城天子驾六博物馆 v Luoyangu za dynastie Zhou platilo, že vládci řídili vozy se šesti koňmi (viz Obrázek č. 19), vazalští vládci s 5 koňmi, ministři se čtyřmi, učenci či vyšší úředníci se třemi, učenci-úředníci se dvěma koňmi a obyčejní lidé s jedním koněm. Bohužel důkazy o výše uvedené hierarchii máme pouze z nálezů a nejsou prozatím nijak doloženy. Na důkaz velkého významu objeveného šestispřeží se bronzového šestispřeží stalo symbolem tohoto muzea.

9. APPENDIX II — VÝZNAMNÉ POSTAVY

9.1 Bole

Bole 伯樂, původním jménem Sun Yang 孙阳, byl věhlasným pro své mimořádné porozumění koním. Žil v období Jara a podzimu za vlády vévody Mu⁸⁹ z Qin. Byl také zakladatelem koňské fyziognomie (souzení kvality koně od vzhledu). Jak uvádí Henry (1987: 28) bylo Sun Yangovi dáno honorifikační jméno Bole, ale je také známý pod jménem Sun Bole.

Bole byl specifickým *xiangmashi* 相馬師, tedy znalcem koní. Harrist (1997: 136) jej líčí takto: „Pozorováním těla koně s důrazem na jeho stavbu kostry a velikostí a tvarů jednotlivých částí těla, byl Bole schopen posoudit s neochvějnou přesností skryté kapacity, které by jiný posuzovatel zajisté přehlédl.“

V jedné z vnějších kapitol Zhuāngzi 莊子,⁹⁰ nazvané „Podzimní záplavy“ *Qiūshuǐ* 秋水 je o Bolem poučný text. Sterckx (2002: 239) vysvětluje, že text nejprve popisuje přirozené instinkty koní, jak jsou stvořeni a přizpůsobeni pro své přirozené prostředí. Když však přijde Bole, jenž o sobě tvrdí, že o koních ví vše, a chce je optimálně využít, převychová je, sváže a zapřáhne do vozu. Výsledkem je vždy buď jejich přizpůsobení, smrt či odpor ke svému lidskému cvičiteli.

I když Boleho sláva předčila všechny ostatní, byl dle Harrista (1997: 136) jen jedním z mnoha koňských odborníků působících v pozdní době bronzové. Vzhledem k významu koně ve válečnictví starověké Číny však byli konští odborníci vysoce ceněni. V textu *Lüshi Chunqiu*⁹¹ 呂氏春秋 je uvedeno deset odborníků na posuzování koní. Creel (1965: 654) k tomu dodává, že posuzování koní bylo brzy uznáno jako zvláštní umění. Tím, že se Boleho jméno objevuje v mnoha starých čínských textech, jako například v *Lüshi Chunqiu*, v *Han Feizi* 韓非子, v *Zhanguoce*, v *Zhuangzi* 莊子 a v dalších textech, které pocházejí z pozdějšího období. Je tedy zřejmé, že byl uznávaným znalcem koní, který patřil k dobové elitě ve svém oboru. Jeho jméno bylo dokonce dáno hvězdě, ze které dohlíží na okřídlené nebeské koně.

⁸⁹ Vévoda Mu z Qin 秦穆公 vládl v době 659—621 př.n.l.

⁹⁰ Jméno historické osoby, která patří společně s Laozi k nejvýznamnějším představitelům filosofického taoismu (*Dàojiā* 道家). Žil ve státě Sung (dnešní provincie Che-nan) na přelomu 4. a 3. stol. př. n.l. Jeho dílo nese jeho jméno.

⁹¹ Text *Lüshi Chunqiu* 呂氏春秋 byl sestaven kolem roku 239 př. n. l. Qinským kancléřem Lü Buweiem 呂不韋.

10. ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem srovnala pohled historiků na význam koně, resp. jeho využití v určitých obdobích staré čínské historie od nejstarších nálezů po období dynastie Východní Zhou. Archeologické důkazy naznačují, že divoký kůň byl čínským lidem znám odjakživa, nicméně názory na jeho domestikaci se velmi liší.

Ze severních lokalit mimo čínská území máme datován chov a jízdu díky nalezišti Botai-Tersek do období 3700—3000 př. n. l. Dle nálezů z osady Banpo či z Hongshanhou máme ověřeno, že v období 3. tisíciletí byl kůň chycen i na území severní Číny, ale důkazy o jeho domestikaci se nám objevují až ze 2. tisíciletí v lokalitě Siba a Qijia na severozápadním území Číny.

V centrální planině máme doklady o domestikaci koně z nálezů ve 13. stol. př. n. l. za vlády shangského krále Wudinga v anyangské lokalitě, což naznačuje, že se domestikovaný kůň do centrální planiny dostal z euroasijských stepí přes kultury Siba a Qijia. Lokalita Qiaobei z období okolo 1200 př. n. l. je považována za první doložený nález vozu s koňmi na území Číny, přičemž nám vykazuje podobné známky jako nálezy z anyangského naleziště. Vzhledem ke složitosti stavby vozu, technických znalostí a schopností vozík řídit s velkou pravděpodobností vypovídá o vnějších vztazích anyangské civilizace a převzetí vozu se severních oblastí.

Posoudit roli koně v čínských dějinách není jednoduché, nicméně na základě použitých zdrojů se dozvídáme, že i historici se shodnou na jeho velkém významu. Zůstává však otázkou, jak by čínské dějiny ovlivnil dostatek dobrých koní, kterým by si císaři byli schopni udržet území a vládu před dobytčnými nájezdy a jak by Čína vypadala dnes, kdyby tomu tak bylo.

Význam koně byl velmi vysoký, jelikož již za dynastie Shang byli koně a vozy pohřbíváni spolu s jejich vlastníky. Během dynastie Západní Zhou byla vojenská síla jednotlivých království dokonce uváděna podle počtu jejich válečných vozů. Jak říše rostla, stali se koně nezbytnými pro udržování kontaktu a kontroly nad územím, ale také pro převoz zboží po rozlehlém území. Právě rostoucí počet nalezených ostatků koní v období Shang a Zhou v kontrastu k malému počtu nálezů v jiných lokalitách nasvědčuje, že v těchto kulturách se již jednalo o koně domestikovaného.

Útoky vedeny nomádky v době dynastie Východní Zhou donutily Čínu přizpůsobit se novému druhu boje, který pro ně dosud nebyl přirozeným, tj. z koňského sedla. Čínské přežití tedy záviselo na jezdecké zdatnosti. Od 4. století př. n. l. byly největší hrozbou nájezdy

kočovníků ze severu a západu, při nichž byl kůň severními barbary nasazován jako smrtelná zbraň, které se dosud čínští vládci neuměli dostatečně bránit. Právě proto přistoupil král Wuling z Zhao k vojenské reformě nazvané *hufu qishe* 胡服騎射, tedy v překladu „barbarské oblečení“⁹² a lukostřelba s koně“, která vylepšila jízdní taktiky čínského státu.

I další čínští králové a později císaři si uvědomovali nutnost dobře vycvičené kavalérie k udržení si moci a možnosti dalšího dobývání území. Ve své velikosti měla Čína vlastně nevýhodu, jelikož k udržení tak velkého území bylo skoro nemožné vybavit armádu natolik velkou a dobře vycvičenou jízdou. Vysílání posílů a armád nespočetných vojáků pro dodávky koní ze spřátelených území poukazuje na fakt, že i čínští vládci si tuto slabou stránku vojenské síly uvědomovali a byli ochotni obětovat velká vydání na zajištění dostatku koní z okolních států. S lepší jízdní silou totiž mohlo dojít k dobytí a sjednocení větších území, než která byla dosud zabrána.

Koně a vozy patřili mezi rozhodující faktory vítězství, či prohry v bitvě, byly ale také luxusním zbožím, kterého si mohli dopřát králové, princové a aristokraté a to v závislosti na jejich statusu. Počet koní a vozů byl totiž přesně stanoven dle společenského postavení a tedy sloužil jako indikátor síly a vlastní identity. Možná právě proto byli koně někdy i s vozy pochováni po smrti svého vlastníka a uloženi buď do společného, či přilehlého hrobu.

Různorodost využití koní je velká. Koně byli používáni jako obětiny a objevují se i v dávné čínské mytologii v podobě koňských předků a božstev. S jejich chovem jsou spojovány významné historické osobnosti jako např. Bole a chovu se věnují i prastaré čínské spisy. Sami císaři a vysocí úředníci se účastnili některých rituálů spjatých s chovem koní. Na základě našich poznatků musíme koni přiznat velkou roli v dějinách Číny.

Domnívám se totiž, že z vojenského pohledu není důležitější zvíře než kůň. Pokud by totiž v Číně od počátku existovala silná jízdní jednotka armády, dějiny státu by se ubíraly zcela jiným směrem. Tento názor se mi na základě získaných materiálů povedlo podpořit nejen snahou čínských vládců o podporu výuky jízdního boje, ale také důkazy o snahách vládců v zajištění si dostatečného počtu koní.

⁹² Jednalo se o kalhoty s páskem, obuv apod. Viz kapitola 6.3.2.

11. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Prameny:

Guo Moruo 郭沫若 (1978—83). *Jiaguwen heji* 甲骨文合集. (Sbírka nápisů věštebných kostí). 13 sv. Beijing: Zhonghua Shuju.

Huainanzi 淮南子. kapitola 6 覽 冥訓. [online] Dostupné na <http://ctext.org/huainanzi/lan-ming-xun/ens> (navštíveno 4.7.2017).

Liji. 禮記 *Knihy obřadů*. kap. 9 Li Yun 禮運 [online] Dostupné na <http://ctext.org/liji/li-yun/ens> (navštíveno 1.2.2017).

Lü Buwei 呂不韋 *Lüshi Chunqiu*. 呂氏春秋 [online] Dostupné na <http://ctext.org/lu-shi-chun-qiu/guan-biao/ens> (navštíveno 8.5.2016).

Mu Tianzi Zhuan 穆天子傳 [online] Dostupné na <http://ctext.org/mutianzi-zhuan/juan-er/ens> (navštíveno 11.11.2015).

Shuihudi Rishu 睡虎地日書. Citováno dle Sterckx (1996).

Sima Qian 司馬遷 *Shiji* 史記 [online] Chinese Text Project (Chinese: 中國哲學書電子化計劃) [on-line], Editor: Donald Sturgeon, URL: <http://ctext.org/shiji/qin-ben-ji#n4666>. (navštíveno 1.8.2015).

Zhanguoce 戰國策 [online] Dostupné na <http://ctext.org/zhan-guo-ce/wu-ling-wang-ping-zhou-jian-ju> (navštíveno 1.8.2015). překlad 19.svazku dle B.S. Bonsalla z roku 2004m dostupný na <http://lib.hku.hk/bonsall/zhanguoce/19.pdf>

Zhouli 周禮 kapitola 4 Xiaguan Sima 夏官司馬 [online] Dostupné na <http://ctext.org/rites-of-zhou/xia-guan-si-ma> (navštíveno 23.3.2015).

Zuo Qiuming 左丘明 *Zuozhuan* 左傳 [online] Dostupné na <http://ctext.org/chun-qiu-zuo-zhuan> (navštíveno 25.3.2015).

Literatura

Andersson, Johan Gunnar a E. Classen (1934). *Children of the yellow earth; studies in prehistoric China*. New York: The Macmillan Company.

Anthony, David W. (2007). *The horse, the wheel, and language : how Bronze-Age riders from the Eurasian steppes shaped the modern world*. Princeton, N.J. ; Woodstock: Princeton University Press.

Bagley, Robert (1999). „Shang Archaeology“. In: *The Cambridge history of ancient China : from the origins of civilization to 221 B.C.* edited by Shaughnessy Edward L. Loewe Michael. 124—231. Cambridge: Cambridge University Press.

Barbieri-Low, Anthony J. (2000). „Wheeled Vehicles in the Chinese Bronze Age (c.2000—741 B.C.)“. *Sino-Platonic Papers*, 99.

Carole, Morgan (1974). „Dogs and Horses in ancient china“. *Journal of the Royal Asiatic Society Hong Kong Branch* Vol. 14.

Creel, Herrlee Glessner (1938). *Studies in early Chinese culture : First Series*.

Creel, Herrlee Glessner (1965). „The Role of the Horse in Chinese History“. *The American Historical Review* 70 (3): 647—672.

Creel, Herrlee Glessner (1970). *Origins of Statecraft in China: The Western Chou Empire* Chicago: University of Chicago Press.

Cultural china. „Horse and Chariot Pits“. [online] Dostupné na <http://history.cultural-china.com/en/53History1724.html> (navštíveno 1.8.2015).

Debaine-Francfort, Corinne (1995). *Du Néolithique à l'Âge du Bronze en Chine du Nord-Ouest : la culture de Qijia et ses connexions*. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations.

- Dewall, Magdalene von (1964). *Pferd und Wagen im Frühen China*. Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Di Cosmo, Nicola (1999). „The Northern Frontier in Pre-Imperial China“. In: *The Cambridge history of ancient China : from the origins of civilization to 221 B.C.*, edited by Shaughnessy Edward L. Loewe Michael, 885—966. Cambridge: Cambridge University Press.
- Di Cosmo, Nicola (2002). *Ancient China and its enemies : the rise of nomadic power in East Asian history*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.
- Drews, Robert (2004). *Early Riders: the Beginnings of Mounted Warfare in Asia and Europe*. New York: Routledge.
- Erkes, Eduard (1942). „Das Pferd im Alten China“. In: *T'oung Pao*, 27—36.
- Falkenhausen, Lothar von (1999). „The Waning of the Bronze Age: Material Culture and Social Developments, 770—481 B.C.“ In: *The Cambridge history of ancient China : from the origins of civilization to 221 B.C.*, edited by Shaughnessy Edward L. Loewe Michael, 450—544. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gernet, Jacques (1996). *A history of Chinese civilization*. 2nd ed. ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hanks, Bryan K. a Linduff, Katheryn M. (2009). *Social complexity in prehistoric Eurasia : monuments, metals, and mobility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harrist, Robert E. (1997). „The Legacy of Bole: Physiognomy and Horses in Chinese Painting“. In: *Artibus Asiae*, 135—156.
- Henry, Eric (1987). „The Motif of Recognition in Early China“. In: *Harvard Journal of Asiatic Studies* 47.1: 5—30.

- I-tien Hsing (2017). „Qin-Han China and the outside world“. In: Zhixin Sun, I-tien Hsing, Cary Y. Liu, Pengliang Lu, Lillian Lan-ying Tseng, & 3 more. *Age of Empires: Art of the Qin and Han Dynasties*. Metropolitan Museum of Art. 63—73.
- Keightley, David N. (1999). „The Shang: China's First Historical Dynasty“. In: *The Cambridge History of Ancient China*. editováno Michael Loewe a Edward L. Shaughnessy. Cambridge University Press. 232—291.
- Levine, Marsha A. (1999). „The Origins of Horse Husbandry on the Eurasian Steppe“. In: Levine, Marsha; Rassamakin, Yuri; Kislenko, Aleksandr; Tatarintseva, Nataliya. *Late Prehistoric Exploitation of the Eurasian Steppe*. Cambridge: McDonald Institute Monographs. 5—58.
- Levine, Marsha Renfrew, Colin a Boyle, Katie (2003). *Prehistoric steppe adaptation and the horse*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.
- Lewis, M. E. (1999). „Warring States Political History“. In: *The Cambridge History of Ancient China*, editováno Michael Loewe a Edward L. Shaughnessy. Cambridge University Press. 620—32.
- Li Liu a Chen Xingcan (2012). „Domestication of plants and animals“. In: *The Archaeology of China: From the Late Paleolithic to the Early Bronze Age*. Cambridge University Press. 75—122.
- Li Shuicheng (1993). „Siba wenhua yanjiu“ 四坝文化研究. In: *Kaoguxue Wenhua Lunji*.
- Li Yan (2002). „Another Royal Tomb of 'King Zheng' Discovered in Henan“. [online] Dostupné na http://english.peopledaily.com.cn/200209/18/eng20020918_103441.shtml (navštíveno 23.3.2015).

- Linduff, Kathryn (2003). „A walk on the wild side: late Shang appropriation of horses in China”. In: *Prehistoric steppe adaptation and the horse*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research. 139—162.
- Lu Liancheng (1993). „Chariot and horse burials in china“. *Antiquity* 67: 824—38.
- Lu Liangcheng a Hu Zhisheng (1988). *Baoji Yuguo mudi*. Beijing: Wenwu.
- Mair, Victor H. (2003). „The horse in late prehistoric China: wrestling culture and control from the ‘Barbarians’”. In: *Prehistoric steppe adaptation and the horse*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research. 163—188.
- Mei Jianjun (2003). *Bulletin*. Vol. 75: Stockholm: Östasiatiska museet, 1929.
- Olsen, Stanley J. (1988). „The Horse in Ancient China and Its Cultural Influence in Some Other Areas“. In: *Proceedings of the Academy of Natural Sciences of Philadelphia*. Vol. 140, No. 2. 151—189.
- Owen, David I. (1991). „The first equestrian: an Ur III glyptic scene“. *Acta Sumerologica* 13. 259—73.
- Průšek, Jaroslav (1971). *Chinese statelets and the northern barbarian, 1400—300 B.C.* Prague: Academia, Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences.
- Qiaobei Archaeological Team 橋北考古隊 (2006). „Shanxi Fushan Qiaobei Shang Zhou mu” 山西浮山橋北商周墓. In: *Gudai Wenming* 古代文明. vol. 5. 347—394. Beijing: Wenwu Chubanshe.
- Rawson, Jessica (1999). „Western Zhou Archaeology“. In: *The Cambridge history of ancient China : from the origins of civilization to 221 B.C.*, edited by Shaughnessy Edward L. Loewe Michael, 352—449. Cambridge: Cambridge University Press.

Sawyer, Ralph D. (1993). *The Seven Military Classics of Ancient China*. (překlad a komentář)
Boulder: Westview Press.

Shaughnessy, Edward L. (1988). „Historical Perspectives on The Introduction of The Chariot Into China“. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 48 (1):189—237.

Shaughnessy, Edward L. (1991). *Sources of Western Zhou History: Inscribed Bronze Vessels*.
University of California Press.

Shaughnessy, Edward L. (1999). „Western Zhou history“. In: *The Cambridge history of ancient China : from the origins of civilization to 221 B.C*, edited by Edward L. Shaughnessy and Michael Loewe. Cambridge: Cambridge University Press.

Sterckx, Roel (1996). „An Ancient Chinese Horse Ritual“. In: *Early China* 21: 47—80.

Sterckx, Roel (2002). *The animal and the daemon in early China*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.

Sterckx, Roel, MC Wang, E Wang, G Lai (2006). *A Bronze Menagerie: Mat Weights of Early China*. Boston: Isabella Stewart Gardner Museum & University of Pittsburgh Press.

University of Oxford. "Luoyang, Henan Province." [online] Dostupné na <http://www.waa.ox.ac.uk/XDB/tours/china21.asp> (navštíveno 25.6.2015).

Wan Xiang (2013). „The Horse in Pre-Imperial China“. In: *Publicly Accessible Penn Dissertations*. Paper 720. University of Pennsylvania.

Wu, Hsiao-yun (2013). *Chariots in Early China*. BAR International Series 2457.

Yap, J.P. (2009). *Wars with the Xiongnu: A Translation from Zizhi Tongjian*. AuthorHouse.

- Yates, Robin D.S. (2003). „The Horse in Early Chinese Military History“. *Junshi zuzhi yu zhanzheng* 軍事組織與戰爭. Ed. Huang Kewu 黃克武. *Disan jie guoji Hanxue huiyi lunwenji: Lishi zu* 第三屆國際漢學會議論文集：歷史組. Taipei: Academia Sinica. 1—78.
- Yetts, Perceval (1934). „The Horse; A factor in Early Chinese History“. In: *Eurasia Septentrionalis Antiqua*. 231—235.
- Yuan, Jing a Rowan Flad (2005). „New zooarchaeological evidence for changes in Shang Dynasty animal sacrifice“. In: *Journal of Anthropological Archaeology* 24 (3): 252—270. [online] Dostupné na <http://dx.doi.org/10.1016/j.jaa.2005.03.001>. (navštíveno 6.2.2015).
- Yuan, Jing a Rowan Flad (2006). „Research on early horse domestication in China“. In: *Equids in Time and Space*. 124—131.

Seznam obrázků:

Obrázek č. 1: okolí osady Sintashta s přilehlými pohřebišti a detail jednoho z pohřebišť. Zdroj Anthony (2007: 373).	14
Obrázek č. 2 Zákres naleziště s pozůstatky koní a vozů v okolí Anyangu, pozdního hlavního města shangské dynastie. Zdroj Linduff (2003: 153).	20
Obrázek č. 3 Plánek Xiaotun M20, dvou dvojspřeží Zdroj Wan Xiang (2013)	23
Obrázek č. 4 Věštebná kost Heji #8588 Zdroj Wen (2013)	26
Obrázek č. 5 Věštebná kost Heji #1098 Zdroj Wen (2013)	26
Obrázek č. 6 Přední část věštebné kosti Heji #36481 Zdroj Wan Xiang (2013)	27
Obrázek č. 7 Věštebná kost Heji #10405 Zdroj https://www.quora.com/What-does-this-say-in-English-see-photo#!n=12	28
Obrázek č. 8 Otisk nápisu zbronzové trojnožky Shi Tong ding 師同鼎 Zdroj http://yingbishufa.eshufa.com/ldbt/0207.htm	35
Obrázek č. 9 Nádoba tvaru koně Li Juzun 螭駟尊 nalezená v Donglicunu. Zdroj www.redocn.com	36
Obrázek č. 10 Nálezy z Nanshan 'gen, Ningcheng Xian, AO Vnitřní Mongolsko, 8. stol. př. n. l. (A) Fragment; (B) Lovecká scéna; Použito z Hanks (2009: 276)	50
Obrázek č. 11 Jáma č. M41 v Xibeigangu, lidské ostatky s párem koní. Zdroj Yuan a Flad (2005: 264).	59
Obrázek č. 12 Anyang, naleziště Guojiazhuang, jáma č. M52, Hrob s vozem, 2 lidskými ostatky a 2 koňmi z 11 stol. př. n. l. Zdroj http://www.realhistoryww.com/world_history/ancient/China_1.htm	60
Obrázek č. 13: Zákres jámy číslo M168 obsahující vozy s koňmi. Fengxi, Shaanxi, Zdroj Rawson (1999, 396)	61
Obrázek č. 14 Schema vozové jámy M1100 z naleziště Liulihe. Zdroj Barbieri (2000: 60)	63
Obrázek č. 15 nalezené vozy v Xinzhengu z období vlády dynastie Zhou. Zdroj https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g1152495-d1834072-i153240909-Mausoleum_of_Zhou_Dynasty-Xinzheng_Henan.html	65
Obrázek č. 16 jáma s ostatky koní u hrobky vévody Jinga z Qi. Zdroj https://en.wikipedia.org/wiki/Duke_Jing_of_Qi	65
Obrázek č. 17: hrobka markýze Yi z Zengu - vůz s koňmi nalezený v Suizhou, Hubei, z období cca poloviny Východních Zhou. Zdroj: University of Oxford	66
Obrázek č. 18: jedna z Luoyangských jam Zdroj Daily Mail https://www.dailymail.co.uk/news/article-2032697/Trip-Zhou-Remains-horses-chariots-uneearthed-3-000-year-old-Chinese-Dynastys-tomb.html	67
Obrázek č. 19 Královské šestispřeží. Zdroj International Business Times https://www.ibtimes.co.uk/soup-soul-ancient-chinese-ritual-tureen-bowls-discovered-zhou-dynasty-era-tomb-1651317	68